

TÜRKİYE EKONOMİSİ 2000

MÜSİAD

MÜSTAKİL SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

MÜSİAD ARAŞTIRMA RAPORLARI-36

TÜRKİYE EKONOMİSİ 2000

Şubat 2000

MÜSİAD

(MÜSTAKİL SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ)

Adres: Mecidiye Cad. No: 7/50, Mecidiyeköy - 80310 İSTANBUL
Tel: (0.212) 213 61 00 (20 hat) Fax: (0.212) 213 78 90 - 216 01 42
e-mail: musiad@musiad.org.tr www: musiad.org.tr

Bu Araştırma Raporu MÜSİAD'da
Araştırmalar ve Yayın Komisyonu Yönetiminde
MÜSİAD Ekonomik Danışma Kurulu
tarafından hazırlanmıştır.

ISBN 975-97062-0-2

Dizgi, İç Düzen, Kapak: Pusula 347 02 20

Baskı: Erkam Matbaacılık

Her hakkı mahfuzdur.
Bu rapordan ancak MÜSİAD'ın izni
alınmak veya MÜSİAD kaynak
gösterilmek suretiyle alıntı yapılabilir.

Önsöz

Türk ekonomisi 1999 yılında ciddi boyutta bir daralma yaşamış, yıllık enflasyon hızında herhangi bir düşüş elde edilememesine karşın, reel millî gelir yüzde 5 civarında azalmıştır. Başka bir ifade ile; 1999 yılı büyüme performansı açısından 1994 Krizi ile birlikte son yirmi yıllık dönemin en kötü iki yılından birisi olmuştur. Başta döviz piyasaları olmak üzere yurtiçi finansal piyasalarda gözlenen (görünürdeki) nisbî istikrara rağmen, reel ekonomide bu boyuttaki bir daralma, MÜSİAD olarak yıllardır kaçınılmaz olarak gerçekleşeceğini öngördüğümüz bir durumdur. Ekonomideki bu tıkanma, % 60-70 düzeylerinde kronikleşen yüksek enflasyon ve son on yılda iç borçlanma yoluyla ekonomiye yüklenen çok yüksek reel faiz yükünün artık "sürdürülebilir" bir durum olmadığının tartışmasız ve açık bir delilini teşkil etmektedir. Hükümetin, IMF ile varılan son stand-by mutabakatı çerçevesinde verilen niyet mektubunda bu gerçeği (gecikmeli de olsa) yıllar sonra teslim etmesi ve bu durumun düzeltileceği yönünde işaretler vermesi olumlu bir gelişmedir. Ekonomi, gecikmeleri ve ertelemeleri affetmeyen bir olgudur. Çeşitli sebeplerle yıllardır çözümü geciktirilen ve ertelenen sorunlar bugün Türk toplumunun önüne çok daha ağır bir fatura çıkarmıştır.

2000 yılı başından itibaren uygulanmaya başlayan enflasyonla mücadele programı önümüzdeki döneme ilişkin çeşitli belirsizlikler içermektedir. Programın —özellikle enflasyon alanında— henüz herhangi bir müşahhas neticesi alınmadan oluşturulan aşırı iyimser havanın, programın gelecekteki seyri ve başarısı açısından ciddi bir handikap oluşturacağı kanaatini taşımaktayız. Zira piyasaların ve ekonomik birimlerin, programın seyriyle ilgili küçük bir olumsuzluk ya da hedeflerden sapmalara yine aynı ölçüde olumsuz bir tepki vermesi muhtemeldir. Bu açıdan; ekonomik gidişatla ilgili temelsiz ve abartılmış iyimserliğe kapılma hatasından kurtularak, ihtiyatlı bir iyimserliğin benimsenmesi zaruridir.

Avrupa Birliği Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin önüne konan genel ve özel şartlar, sağlanan aday üyelik statüsü tam üyelik öncesinde çok uzun bir bekleme odası anlamına gelmektedir. Helsinki Zirvesi ile Türkiye'nin önüne konan yol haritası tam üyeliğin en erken 2010 yılında gerçekleşebileceğini göstermektedir.

MÜSİAD olarak hazırladığımız bu rapor, en son ve 12 aylık veriler ışığında 2000 yılı başında Türkiye ekonomisinin son durumuna ilişkin değerlendirme ve tespitlerde bulunmayı ve 2000 yılına ilişkin bazı ekonomik tahminleri vermeyi amaçlamaktadır. Bu raporun kamuoyuna ve ekonomi yönetimine, kronikleşen sorunların çözümü konusunda yönverici ve yardımcı olmasını diliyoruz.

Saygılarımızla,

B. Ali BAYRAMOĞLU

MÜSİAD

Yönetim Kurulu Başkanı

İçindekiler

Önsöz	III
Özet - Değerlendirmeler	VII
BÖLÜM I	
MİLLİ GELİR, YATIRIMLAR VE İSTİHDAM	1
1. TOPLAM TALEP VE BÜYÜME	1
2. YATIRIM EĞİLİMİ	6
3. İŞGÜCÜ PİYASASI	8
BÖLÜM II	
KAMU MALİYESİ	9
1. KONSOLİDE BÜTÇE GELİŞMELERİ	9
2. KONSOLİDE BÜTÇEDE BAZI TEMEL EĞİLİMLER	12
3. 1999 YILINDA YAPILAN VERGİ DÜZENLEMELERİ VE ETKİLERİ	14
4. 2000 YILI BÜTÇE HEDEFLERİ	15
5. İÇ BORÇLANMA	16
BÖLÜM III	
PARASAL GELİŞMELER	18
1. PARA ARZI VE PARA POLİTİKASI	18
2. MEVDUAT GELİŞMELERİ	20
3. KREDİ GELİŞMELERİ	23
4. SERMAYE PİYASALARI	24
(i) DÜNYA BORSALARI	24
(ii) İMKB	25
BÖLÜM IV	
FİYAT HAREKETLERİ	28
1. GENEL FİYAT DÜZEYİ	28
2. KAMU VE ÖZEL KESİM FİYAT ARTIŞLARI	30
3. 2000 - 2002 DÖNEMİ ENFLASYONU DÜŞÜRME PROGRAMI	31
(i) Mali Disiplin	31
(ii) Düşük Enflasyon Hedefi İle Uyumlu Gelirler Politikası (Incomes Policy)	31
(iii) Enflasyon Hedefine Endeksli Bir Döviz Kuru ve Para Politikası	31
BÖLÜM V	
DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER	33
1. ULUSLARARASI PARA VE EMTİA PİYASALARI	33
(i) Para Piyasaları	33
(ii) Emtia Piyasaları	34
2. ÖDEMELER DENGESİ	35
(i) Dış Ticaret Dengesi:	36
(ii) Görünmeyen Kalemler Dengesi:	37
(iii) Cari İşlemler Dengesi:	37
(iv) Sermaye Hareketleri Dengesi	38
(v) Rezerv Hareketleri	38
3. DIŞ BORÇ STOKU	39
4. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI	40
5. DÖVİZ KURU	40
6. TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ	41
BÖLÜM VI	
DEĞERLENDİRME VE MÜSİAD'IN ÖNERİLERİ	44
1. DEĞERLENDİRME	44
2. MÜSİAD'IN ÖNERİLERİ	46
1. İÇ PİYASANIN CANLANDIRILMASI TEDBİRLERİ	46
2. İHRACATIN TEŞVİK EDİLMESİ TEDBİRLERİ	47
3. İSTİKRAR İÇİN YAPISAL TEDBİRLER	49
4. DEMOKRATİK VE SOSYAL REFORMLAR	60
BÖLÜM VII	
MÜSİAD'IN EKONOMİDE 2000 YILI TAHMİNLERİ	61

TABLÖLAR

BÖLÜM I

MİLLİ GELİR, YATIRIMLAR VE İSTİHDAM

TABLO 1: GAYRİSAFİ YURTIÇİ HASILA (HARCAMALAR YÖNTEMİYLE)	2
TABLO 2: SEKTÖREL BÜYÜME HIZLARI	3
TABLO 3: İMALAT SANAYİİNDE KAPASİTE KULLANIM ORANI	5
TABLO 4: SANAYİ ÜRETİMİ	5
TABLO 5: SEKTÖRLER İTİBARIYLA SABİT SERMAYE YATIRIMLARI	7
TABLO 6: İŞGÜCÜ PİYASASI	8

BÖLÜM II

KAMU MALİYESİ

TABLO 7: KONSOLİDE BÜTÇE GERÇEKLEŞMELERİ (Milyar TL)	9
TABLO 8: KONSOLİDE BÜTÇE GELİRLERİ (Milyar TL)	10
TABLO 9: BÜTÇE PERFORMANSI	11
TABLO 10: YILLAR İTİBARIYLA BAZI BÜTÇE EĞİLİMLERİ (Yüzde)	12
TABLO 11: KONSOLİDE BÜTÇEDEKİ BAZI TEMEL EĞİLİMLER	13
TABLO 12: İÇ BORÇ STOKU (Milyar TL)	16
TABLO 13: İÇ BORÇLANMA İHALELERİNDE ORTALAMA FAİZ ORANI VE VADE	16

BÖLÜM III

PARASAL GELİŞMELER

TABLO 14: PARA ARZI	18
TABLO 15: ÇEŞİTLİ FİNANSAL YATIRIM ARAÇLARININ MUKAYESELİ GETİRİSİ	21
TABLO 16: TÜRK LİRASI BANKA MEVDUATLARI	22
TABLO 17: DÖVİZ TEVDİAT HESAPLARI (DTH)	22
TABLO 18: TOPLAM KREDİ STOKU	23
TABLO 19: DÜNYA BORSALARINDAKİ GELİŞMELER	24

BÖLÜM IV

FİYAT HAREKETLERİ

TABLO 20: YILLIK ENFLASYON ORANI (Yüzde)	28
TABLO 21: AYLIK BAZDA FİYAT ARTIŞLARI (Yüzde)	29
TABLO 22: KAMU VE ÖZEL KESİM FİYAT ARTIŞLARI (Yüzde)	30

BÖLÜM V

DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER

TABLO 23: BAŞLICA PARA BİRİMLERİ	34
TABLO 24: ULUSLARARASI EMTİA PİYASALARINDAKİ FİYAT HAREKETLERİ	34
TABLO 25: ÖDEMELER DENGESİ (Milyon Dolar)	35
TABLO 26: AYLIK BAZDA DIŞ TİCARET GELİŞMELERİ (Milyon Dolar)	36
TABLO 27: MAL GRUPLARINA GÖRE DIŞ TİCARET (Ocak-Ekim)	37
TABLO 28: DÖVİZ GELİR-GİDER DENGESİ (Milyon Dolar)	38
TABLO 29: DIŞ BORÇ STOKU (Milyon Dolar)	39
TABLO 30: YABANCI SERMAYE İZİN TUTARLARI (1999)	40
TABLO 31: DÖVİZ KURU SEPETİNİN 2000 YILI İÇİN İLAN EDİLEN SEYRİ	41
TABLO 32: TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ İLE DIŞ TİCARETİ	42

BÖLÜM VI

MÜSİAD'IN ÖNERİLERİ

TABLO 33 : BORÇ FAİZİ ÖDEME TABLOSU	49
---	----

BÖLÜM VII

MÜSİAD'IN EKONOMİDE 2000 YILI TAHMİNLERİ

TABLO 34: MÜSİAD'IN EKONOMİDE 2000 YILI TAHMİNLERİ	61
--	----

GRAFİKLER

GRAFİK 1: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'nın Gelişme Seyri (Büyüme-Küçülme)	2
GRAFİK 2: Sektörlerin GSMH İçindeki Payı (%)	4
GRAFİK 3: Aylık İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı (%)	5
GRAFİK 4: Teşviklerin Bölgelere Göre Dağılımı	7

Özet - Değerlendirmeler

Türk ekonomisinde 1998 yılı ortalarında belirginleşen durgunluk ve daralma eğilimi, 1999 yılında "eksi ekonomik büyüme"ye dönüşmüş olup, reel millî gelirin 1999 yılı için yüzde 5 civarında azalmış olduğu tahmin edilmektedir. Diğer bir ifade ile; 1999 yılı Türk ekonomisinin büyüme performansı açısından son 20 yıllık dönemin (1994 yılı ile birlikte) en kötü iki yılından birisi olmuştur. 1999 yılında gözlenen ciddi boyuttaki ekonomik küçülme büyük ölçüde özel kesim nihai tüketim harcamaları ve sabit sermaye yatırım talebindeki düşüşten kaynaklanmıştır. Yurtiçi mali piyasalarda son birkaç yılda gözlenen nisbî istikrara rağmen reel ekonomide 1999 yılında gözlenen ciddi boyuttaki daralma esas itibarıyla, kronikleşen yüksek enflasyon ve son 10 yılda iç borçlanma yoluyla ekonomiye yüklenen çok yüksek reel faiz yükünün artık "sürdürülebilir bir durum" olmadığı ve ekonominin nihai bir tıkanma noktasına geldiğinin çok açık bir delili olarak kabul edilmelidir. Dünyada hiçbir ekonominin, Türkiye'de olduğu gibi yıllık ekonomik büyüme hızının 4-5 misli pozitif reel faiz ödeyerek ayakta durması mümkün değildir. Nitekim bu durumun son Stand-by Anlaşması çerçevesinde IMF'e verilen Niyet Mektubu'nda da açıklıkla ortaya konmuş olması, bu konunun ehemmiyet ve hayatiyetinin yıllar sonra da olsa hükümetler tarafından "anlaşılmış" olmasının bir göstergesidir.

1999 yılında gözlenen ekonomik daralmanın tüm sektörlerde yaşanan bir daralma olduğu görülmektedir. Tarım sektörü yılın ilk dokuz aylık döneminde % 5,1, büyük ölçüde imalat sanayiindeki daralmanın etkisiyle — sanayi sektörü % 5,7, ticaret sektörü % 8,3, ulaştırma/haberleşme sektörü % 2,8, dış alem net faktör gelirleri de % 37 oranında reel bir küçülme göstermiştir.

1999 yılının ilk dokuz ayına ilişkin tahminler, toplam gayrisafi sabit sermaye yatırımlarının reel olarak bir önceki yıla göre % 14'e yakın bir oranda azaldığına, bunda —kamu yatırımlarındaki bir miktar artışa karşın— özel sektör yatırım talebindeki ciddi gerilemenin etkin olduğuna işaret etmektedir.

Ekonomideki eksi büyüme ve istihdam sağlayıcı yatırımlardaki azalmaya paralel olarak açık ve gizli işsizlik olgusunun artmaya devam ettiği, açık işsizlik oranının 1999 Nisan ayı itibarıyla —bir önceki yıla göre yaklaşık bir puan artış ile— % 7,3'e, eksik istihdam dahil toplam işsizlik oranının da % 14,2'ye yükseldiği görülmektedir. Özellikle kentsel kesimde ciddi boyutlara ulaşan ve Türkiye'nin en öncelikli sosyo-ekonomik problemi olan yüksek işsizlik, anti-enflasyonist politikaların uygulanacağı 2000-2002 döneminde de önemi daha da artacak bir sorun olacaktır.

Konsolide bütçe gelirlerinin 1999 yılında reel olarak artmadığı (nominal % 60,6), buna mukabil bütçe harcamalarının enflasyon oranının oldukça üzerinde reel artış (nominal % 79,4) gösterdiği gözlenmektedir. Bütçe gelir-harcama artış oranları arasındaki büyük fark sebebiyle, konsolide bütçe açığı daha da yükselerek, bir önceki yıla göre % 137,8 oranında artış göstermiştir. Bütçe dengelerinde ciddi orandaki bozulmaya işaret eden diğer bir gelişme de "temel denge"deki (faiz-dışı bütçe dengesi) fazlalığın 1999 yılında nominal olarak da azalmasıdır. Bütçe gelir-gider dengesinin giderek daha da bozulmasında, faiz ödemelerinin beklenenden daha hızlı artması yanında, zayıf vergi performansı önemli bir etken olmuştur.

Toplam kamu iç borç stoku, 1999 yılında da hızlı artışını sürdürmüş ve yıl sonunda % 97,4 oranında nominal bir genişleme göstermiştir. Buna mukabil, iç borçlanmada ortalama vade yapısının değiştiği, iç borçlanma ihalelerinde ortalama vadenin 1998 yılında (ortalama) 239 günden 1999 yılı Kasım ayında 690 güne ve 1999 yıllık ortalaması olarak 479 güne yükseldiği gözlenmiştir. 1997 yılında ortalama % 108,1, 1998'de % 115,2 ve 1999 yılında ortalama % 109,5 seviyelerinde gerçekleşen iç borçlanma faiz oranı, IMF ile varılan stand-by mutabakatı sonucunda Ocak ayı içinde hızla düşerek % 40 seviyesinin altına gerilemiştir.

Bu arada, anti-enflasyon programının özellikle enflasyon alanında henüz herhangi bir müşahhas neticesi alınmadan (Ocak ayı enflasyon oranının beklenenin üzerinde % 5,8 çıkması dikkat çekicidir), faiz oranlarında —tedrici olmayan— çok sert düşüş, piyasa faiz oranlarının önümüzdeki dönemde izleyeceği seyirdeki potansiyel bir istikrarsızlığa da işaret etmektedir. Bu safhada beklentilerdeki aşırı iyimserlik aynı zamanda anti-enflasyonist programın gelecekteki seyri ve başarısı açısından bir handicap oluşturabilir; zira piyasaların programın seyriyle ilgili küçük bir olumsuzluk ya da hedeflerden sapmalara yine aynı ölçüde olumsuz tepki vermesi muhtemeldir. Bu açıdan; ekonomik gidişatla ilgili temelsiz ve abartılmış iyimserliklerden kaçınılarak, ihtiyatlı bir iyimserliğin benimsenmesi zorunludur.

Rezerv para miktarı 1999 yılının ilk onbir aylık döneminde —bir önceki yıla yakın oranda— % 72 civarında artış gösterirken, geniş tanımlı para arzı (M2) % 85 oranında genişlemiştir. Merkez Bankası'nın 2000 yılı başından itibaren izlediği yeni kur rejimi, para politikasını da bir anlamda kur politikasına bağımlı hale getirmiştir. Merkez Bankası bundan böyle ekonomide likiditeyi döviz karşılığı yaratacak, döviz rezervlerindeki artış/azalışın likidite (ve para arzı) üzerindeki genişletici/daraltıcı etkisini "kısırlaştırmayacaktır". Merkez Bankası, net iç varlıkları da % 5 dalgalanma marjı içinde sabitlemiş olup, bundan böyle para politikasında net iç varlıklarda artışa yol açabilecek boyutta bir kamu kesimi fonlamasına yer vermeyecektir.

Toplam Türk Lirası konsolide mevduat 1999 yılında % 92,5 oranında artış göstermiş olup, bu % 26 civarında bir reel artışa tekabül etmektedir. 2000 yılı başından bu yana uygulamaya konan döviz kuru politikalarının, "tersi bir ikame süreci" başlatarak dövizden Türk Lirası'na ikame sürecini hızlandırması beklenmektedir. Buna göre TL cinsinden mevduatların dövizli mevduatlara göre daha hızlı oranda artması beklenen bir gelişme olabilir.

Toplam nominal kredi stoku, 1999 yılında —bir önceki yıla benzer oranda— % 56 civarında genişleme göstermiş, Türk Lirası fonlama (kredi) maliyetleri 1999 yılında da döviz kredisi maliyetlerinin üzerinde seyretmiştir. Mevduat faiz oranlarının gerilemesi ile birlikte tüketici kredisi ve ticari kredi faiz oranlarının da aşağı çekilmeye başlandığı gözlenmekte olup, enflasyonun tek haneli rakamlara gerilemesi durumunda yurtiçi-yurtdışı faiz farklarının azalması beklenen bir gelişme olacaktır.

1999 yılında yurtiçi piyasalarda devam eden ciddi boyuttaki durgunluk, yurtiçi ve ihracat talebindeki zayıflık ve % 5 civarında olduğu tahmin edilen ekonomik daralmaya rağmen, enflasyon konusunda herhangi bir iyileşme sağlanamamış, hatta toptan eşya fiyatlarıyla ölçülen yıllık enflasyon hızı 1998 sonunda % 54,3'den 1999 sonunda % 62,9'a yükselmiş, bu yükselme trendi —fiyatların beklenenden de hızlı arttığı— Ocak ayında da devam etmiştir. 1999 yılının son 3-4 aylık döneminde beklenenin üzerinde gerçekleşen aylık fiyat artışları ile birlikte, 2000 yılına yüksek miktarda bir "enflasyon stoku" devredilmiş, 2000 yılı için öngörülen % 38'lik ortalama enflasyon hedefi daha şimdiden tehlikeye girmiştir. Yılsonu % 20 enflasyon hedefi tutturulmuş olsa bile, ortalama enflasyon % 42 civarında oluşacaktır.

1999 yılı, ithalat hacmindeki kaydadeğer daralmaya bağlı olarak dış ticaret açığının azaldığı bir yıl olmuştur. Yılın ilk 11 aylık dönemi itibarıyla ithalatın Dolar bazında % 15,6 oranında, bavul ticareti dahil toplam ihracatın % 9 oranında gerilediği, bavul ticaret hacminin de bir önceki yıla göre yarı % 40 oranında (2 milyar dolara inmiştir) azaldığı görülmektedir. Cari işlemler dengesi 1998 yılının ilk 11 aylık döneminde 1 milyar 777 milyon Dolar fazlalık verirken, bu fazlalık 1999'un aynı döneminde 507 milyon Dolarlık bir açığa dönüşmüştür. 1999 yılının 11 aylık döneminde sermaye hareketleri hesabı, büyük ölçüde kısa vadeli sermaye ve portföy yatırımları yoluyla yurtdışından sermaye girişlerine bağlı olarak 6,7 milyar Dolar civarında fazla vermiştir.

Türk Lirası 1999 yılında ABD Doları'na karşı % 72, Alman Markı'na karşı % 48, Japon Yeni'ne karşı % 96 oranında nominal değer kaybına uğramıştır. Merkez Bankası'nın 2000 yılından itibaren 3 yıl süre ile izleyeceği döviz kuru politikasının 2000 yılına ait bölümünde, 1 Dolar ve 0,77 EURO'dan oluşan kur sepetindeki artışın —aynı yılın yıl sonu enflasyon hedefi olan— yüzde 20 oranıyla sınırlandırılması öngörülmektedir. Buna göre, Merkez Bankası döviz piyasalarına —gerektiğinde— aktif müdahale ile kur sepetindeki artışın % 20 olarak gerçekleşmesini taahhüt etmiş olup, buna bağlı olarak kur sepetinin 1 yıllık süre ile günlük olarak alacağı değerleri önceden ilan etmiştir. Para politikasının büyük ölçüde döviz kuru hedefine bağımlı ve onun bir türevi haline getirilmiş olması, para arzının ve dolayısıyla enflasyon hızının gelecekteki seyri ile ilgili belirsizlikleri de beraberinde getirmektedir. Bu tür bir kur politikası ile para arzının öngörülen enflasyon hedefi ile tutarlı seviyelerin üzerinde artış göstermesi ve sonuçta enflasyon hedefinin tutturulamaması ihtimal dahilindedir. Bu durumda gerçekleşen enflasyon hızı, ilan edilen (taahhüt edilen) kur hedefinin üzerine çıkarak Türk Lirası'nın aşırı değerlenmesine ("overvaluation") yol açacak ve ilk etapta cari işlemler dengesinde bozulma neticesi verecektir.

BÖLÜM I

MİLLİ GELİR, YATIRIMLAR VE İSTİHDAM

1. TOPLAM TALEP VE BÜYÜME

Türk iktisat tarihine kara yıl olarak geçecek olan 1994'ten bu yana üç yıl üst üste yüksek büyüme kaydeden ülke ekonomisi, 1998'in ortalarında girdiği durgunluk sürecini, 1999 yılında yaşadığı eksi büyüme ile reel anlamda bir daralma ile noktalamıştır. 1999'un ilk dokuz aylık milli gelir verileri ve 1987 yılı sabit fiyatları baz alındığında, Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH), bir önceki yıla nispetle % 6,1 oranında küçülmüştür. Aynı dönem aralığında Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) ise % 5,3 oranında bir daralma göstermiştir. Böylece ekonomi yönetiminin 1999 yılı için hazırladığı Ekonomik Programında öngörülen büyüme hızı olan % 3 hedefinin çok altında bir gerçekleşme yaşanmıştır. Türkiye ekonomisi, henüz milli gelir rakamları bu rapor basıldığı an açıklanmamış olan geçen yılın son üç ayına ait dönemde tahmin edildiği gibi nispi bir canlanma yaşamış olsa bile bu durum, DPT'nin 2000 yılı programındaki tahmini olan % -2'lik rakama rağmen, en iyi ihtimalle küçülme oranını % -4 civarına çekecektir. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün kayıtlarına 1994'teki % 6,1'lik daralma hariç, 1980'den bu yana bu kadar düşük bir rakam girmediği için, 1999'u % 5 civarındaki küçülme ile en kötü ikinci yıl olarak addetmek gerekecektir.

Toplam efektif talep unsurları incelendiğinde; 1999 yılında gözlenen ciddi boyuttaki ekonomik küçülmenin büyük ölçüde özel kesim nihai tüketim ve yatırım talebindeki düşüşten kaynaklandığı görülecektir. Gayrisafi Yurtiçi Hasıla içinde yaklaşık % 65'e yakın bir paya sahip olan özel kesim nihai harcamaları ile yurtiçi gelirin % 15'lik bir kısmına hitap eden özel sektör gayrisafi sabit sermaye yatırımlarındaki düşüşler, daralmanın başlıca saikleri olmuştur.

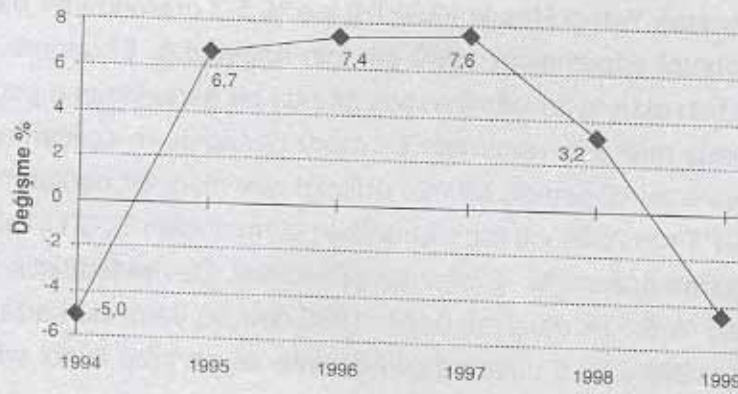
**TABLO 1: GAYRİSAFİ YURTIÇİ HASILA
(HARCAMALAR YÖNTEMİYLE)**

1987 Sabit Fiyatlarıyla Yüzde Değişme

	1999			TOPLAM
	BİRİNCİ ÜÇ AY	İKİNCİ ÜÇ AY	ÜÇÜNCÜ ÜÇ AY	
ÖZEL NİHAİ TÜKETİM HARCAMALARI	-7,9	-0,6	-2,9	-3,7
DEVLETİN NİHAİ TÜKETİM HARCAMALARI	10,2	2,1	9,1	6,9
GAYRİSAFİ SABİT SERMAYE OLUŞUMU	-16,6	-13,7	-11,9	-13,9
(a) KAMU SEKTÖRÜ	2,1	21,8	-8,0	4,2
(b) ÖZEL SEKTÖR	-19,1	-21,2	-13,1	-17,8
STOK DEĞİŞMELERİ	-	-	-	-
MAL VE HİZMET İHRACATI	-7,7	-11,0	13,9	-11,0
MAL VE HİZMET İTHALATI	-16,0	-1,9	-4,6	-7,3
GAYRİSAFİ YURTIÇİ HASILA	-8,9	-1,8	-5,6	-5,3

KAYNAK: DİE

Büyüme - Küçülme
Grafik 1: Gayrisafi Yurtiçi Hasılanın Gelişme Seyri

Kaynak: DİE

Geçen yılın daraltıcı maliye politikaları yüzünden önceki senelere nispetle ciddi bir daralma içine giren kamu sektörü nihai harcamaları, 1999 yılı içinde yapılan genel ve mahalli seçimler sebebiyle Nisan öncesi % 10'lara çıkan bir genişleme süreci yaşamış ve 1999'un ilk dokuz ayı itibarıyla % 6,9 oranında bir büyüme kaydetmiştir. Kamu sektöründeki bu canlanma özel kesim nihai tüketim harcamalarındaki daralmanın önüne geçememiş ve bu kalemler, 1999'da % 3,7 oranında küçülmüştür.

Benzer şekilde kamu sabit sermaye yatırımları aynı dönemde % 4,2 oranında reel artış gösterdiği halde, başta daralma sürecinin gelecekte aşılamayacağı endişesi ve faiz hadle-
rinin yüksekliği gibi sebeplerle özel kesim yatırım harcamaları, kamunun bu artışını izleye-
memiş ve ilk dokuz ayı % 18'e yakın bir düşüşle kapatmıştır. Yatırımlar, aşağıda daha de-
taylı olarak ele alınacaktır.

Ekonomik daralma etkisini dış ekonomik sektörde de hissettirmiş, mal ve hizmet ihracatı
(1987 sabit fiyatları ile) % 11, mal ve hizmet ithalatı da %7,3 oranında reel düşüş göster-
miştir. (Bkz. Bölüm V)

Sektörel bazda incelendiğinde; ekonomik daralmanın genele yaygın olduğu ve belli başlı
tüm sektörlerde yaşandığı görülmektedir. Tarım sektörü yılın ilk dokuz aylık döneminde %
5,1; büyük ölçüde imalat sanayiindeki daralmanın etkisiyle – sanayi sektörü % 5,7; ticaret
sektörü % 8,3; ulaştırma / haberleşme sektörü % 2,8; dış alem net faktör gelirleri de % 37,1
oranında reel bir küçülme göstermiştir.

TABLO 2: SEKTÖREL BÜYÜME HIZLARI

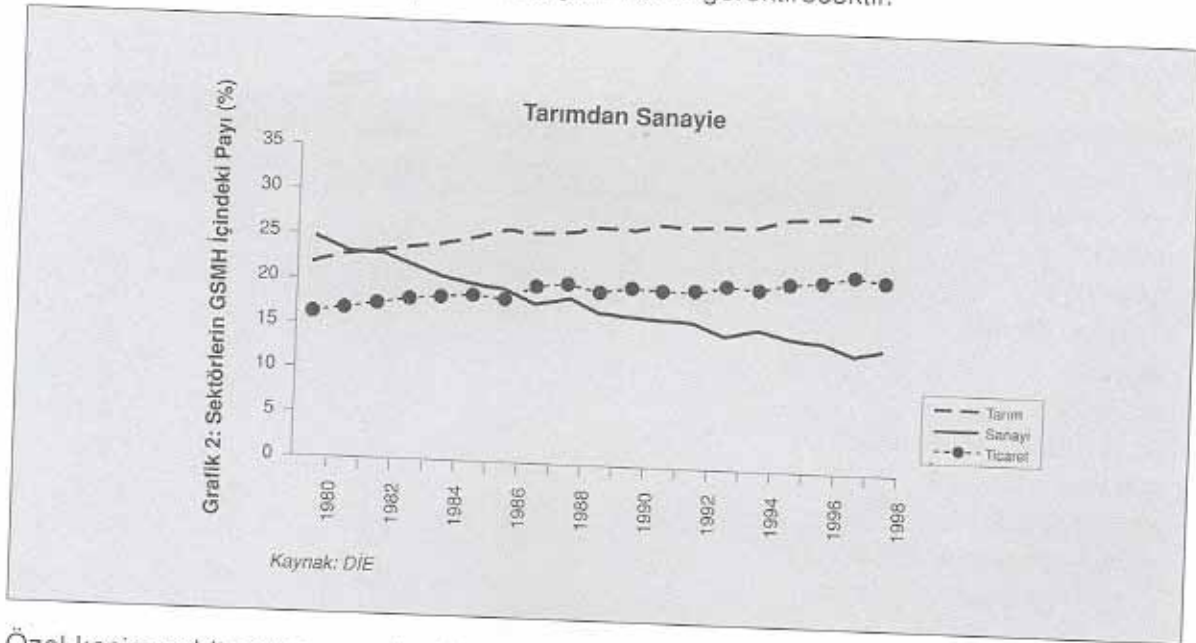
1987 Sabit Fiyatlarıyla Yüzde Değişme

	1999			TOPLAM
	BİRİNCİ ÜÇ AY	İKİNCİ ÜÇ AY	ÜÇÜNCÜ ÜÇ AY	
TARIM	-6,8	-9,0	-3,8	-5,1
SANAYİ	-9,9	1,2	-8,3	-5,7
İmalat Sanayi	-10,9	0,7	-9,2	-6,4
İNŞAAT	-2,7	-5,3	-8,9	1,1
TİCARET	-13,5	-4,4	-8,0	-8,3
ULAŞTIRMA-HABERLEŞME	-7,8	0,9	-1,9	-2,8
MALİ KURULUŞLAR	7,8	7,5	2,5	5,9
KONUT SAHİPLİĞİ	2,0	2,1	1,0	1,7
SERBEST MESLEK-HİZMETLER	-8,3	-0,8	-5,4	-4,8
(-) İZAFİ BANKA HİZMETLERİ	7,6	7,3	5,2	6,7
DEVLET HİZMETLERİ	7,8	0,7	0,8	3,0
KAR AMACI OLMAYAN ÖZEL HİZMET KURULUŞLARI	1,9	0,8	2,3	1,7
İTHALAT VERGİSİ	-22,2	-5,7	-5,9	-11,3
GAYRİSAFİ YURTİÇİ HASILA	-8,9	-1,8	-5,6	-5,3
DIŞ ALEM NET FAKTÖR GELİRLERİ	3,2	-53,7	-45,9	-37,1
GAYRİSAFİ MİLLİ HASILA	-8,6	-3,3	-6,6	-6,1

KAYNAK: DİE

Milli gelir içindeki payı giderek azalmasına rağmen ülke nüfusunun önemli bir kısmının doğrudan veya dolaylı olarak uğraştığı tarım sektörü, özellikle Gümrük Birliği sonrası yaşanan iyice belirginleşen meseleleri henüz aşamamış olmanın sıkıntısını yaşıyor. 1991 Genel Tarım Sayımına göre 4 milyonun üzerindeki tarım işletmesinin % 99'u 50 hektarın altında arazilerde üretim yapmaya çalışmaktadır. Diğer yandan hükümetlerin bugüne kadar tarım sektöründe şirketleşmeyi ve sermaye birikimini özendirici yeni yapılanmalar yerine, popülist bir yaklaşımla fiyat ve alım teşvikleri politikasını tercih etmiş olması, sektörün verimi ve yatırımını engelleyen yapısını beslemiş ve ülke ziraatını uzun vadede sekteye uğratmıştır. Tek başına uluslararası piyasalarda seyreden fiyatların oldukça üzerinde takdir edilen destekleme fiyatları ile sağlanmaya çalışılan hububat politikası, bir taraftan kamu kesiminin giderleri kontrol altına alma çabalarına sekte vururken, diğer yandan da sektörün rekabet gücünü azaltmaktadır. Nitekim, ülkemizdeki hayvan sayısı pek çok Avrupa ülkesine nispetle görece fazla olmasına rağmen, birim hayvan başına elde edilen verimin düşüklüğü sebebiyle Türkiye, biraz da Avrupa Birliği'nin baskısıyla, 1 Ağustos 1999 tarihi itibarıyla canlı hayvan ve kırmızı et ithaline izin vermek durumunda kalmıştır. Avrupa Ortak Tarım Politikasına uyum, Gümrük Birliğine giriş ve Avrupa Birliği üyeliğine adaylıkla önümüzdeki dönem, tarım politikalarının radikal bir şekilde değiştirilmesini gerektirecektir.

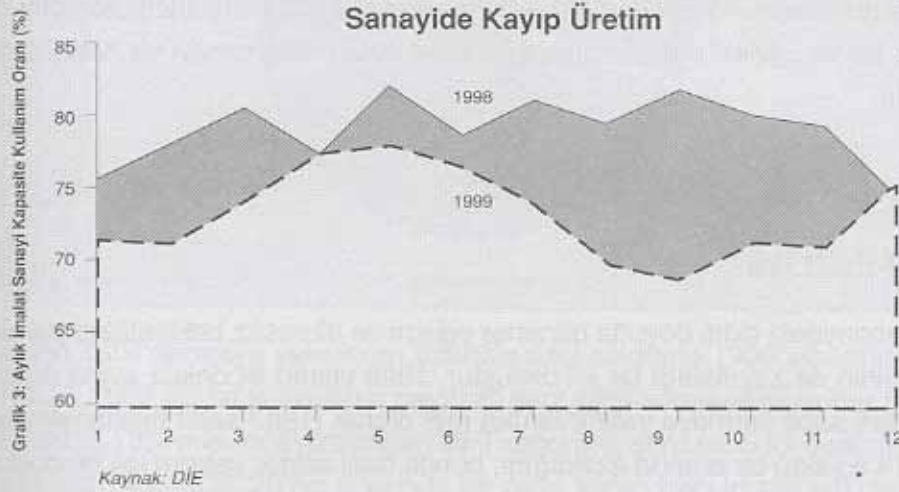

Özel kesim sabit sermaye yatırımlarındaki dramatik düşüşle birlikte, imalat sanayi kapasite kullanım oranlarının 1999 yılında düşmeye devam ettiği ve bir önceki yılda elde edilen düzeylerin altında gerçekleştiği gözlenmektedir. 1998 yılında ortalama % 79 civarında gerçekleşen imalat sanayi kapasite kullanım oranı, 1999 yılının aynı ayında % 73,3'e düşmüştür. Bu durum Grafik 3'te kendini iyice belli eder.

TABLO 3: İMALAT SANAYİİNDE KAPASİTE KULLANIM ORANI (Yüzde)

	OCAK	ŞUBAT	MART	NISAN	MAYIS	HAZ.	TEMMUZ	AĞUS.	EYLÜL	EKİM	KASIM	ARALIK
1998	75,8	78,1	80,5	77,4	82,1	78,7	81,1	79,4	81,8	80,0	79,2	74,4
1999	71,5	71,2	74,1	77,9	78,1	76,4	73,9	69,9	68,8	71,3	71,0	75,5

KAYNAK: DİE İmalat Sanayi Eğilim Anketi

Özel sektörde % 69 olarak gerçekleşen kapasite kullanım oranının, 1999'da da 1998 yılında olduğu gibi % 80,1'e ulaşan kamu kesiminin altında kalmıştır. Düşük kapasite kullanımının sebeplerinin başında iç piyasadaki talep zayıflığı gelirken, bunu dış pazarlardaki (ihracat) talep yetersizliği izlemiştir. 1999 yılında en düşük kapasite kullanım oranları, Marmara Bölgesi depreminin yaşandığı Ağustos ve onu takip eden Eylül ayında gerçekleşmiştir. Deprem sonrası yaraların sarılmasına yönelik üretim artışı, 1999 sonuna doğru 2000 yılı ekonomik programının ve IMF ile imzalanan Stand-by anlaşmasının uyandırdığı müspet beklentilerle desteklenmiş gözükmemektedir.

TABLO 4: SANAYİ ÜRETİMİ ⁽¹⁾ (Yüzde)

	ARALIK AYI İTİBARIYLA SON BİR YILLIK DEĞİŞİM		12 AYLIK ORTALAMA	
	1999	1998	1999	1998
I. MADENCİLİK SANAYİ	-4,5	-2,9	-8,6	9,9
II. İMALAT SANAYİ	3,3	-11,6	-5,9	-0,3
III. ELEKTRİK/GAZ/SU	3,5	6,8	4,0	7,6
TOPLAM SANAYİ ÜRETİMİ	2,9	-9,6	-5,2	0,9

(1) DİE Sanayi Üretim Endeksi'ndeki (1997=100) Yüzde Değişme

1998 yılında ortalama olarak % 0,3 oranında azalma gösteren imalat sanayi üretimi 1999'da ortalama % 5,9 oranında bir düşüş yaşamıştır. Benzer şekilde 1998'de ortalama % 9,9'luk bir artış gösteren madencilik sanayi üretimi, 1999'da % 8,6 azalmış, buna mukabil elektrik/gaz/su üretim artışı ise 1998'de % 7,6 oranında bir yükseliş kaydetmesine rağmen, 1999'da % 4,0'de kalmıştır. Böylece toplam sanayi üretimi 1998'in ikinci yarısından itibaren yaşanan düşüş trendini, 17 Ağustos sonrasında muhtemel bir gecikme ile ve 2000 yılına ait müspet beklentilerle 1999'un sonlarına doğru yükselişe geçmiştir. Ancak 1998'de ortalama % 1'e yakın bir artış gerçekleşirken, son iki ayda yaşanan yükseliş 1999 ortalamasını yükseltmek için yetmemiştir. 1999'da imalat sektöründeki en ciddi düşüşleri otomotiv, büro makineleri, deri, tekstil, giyim, plastik-kauçuk ürünleri, ana metal sanayi ve hatta gıda sektörleri yaşamıştır.

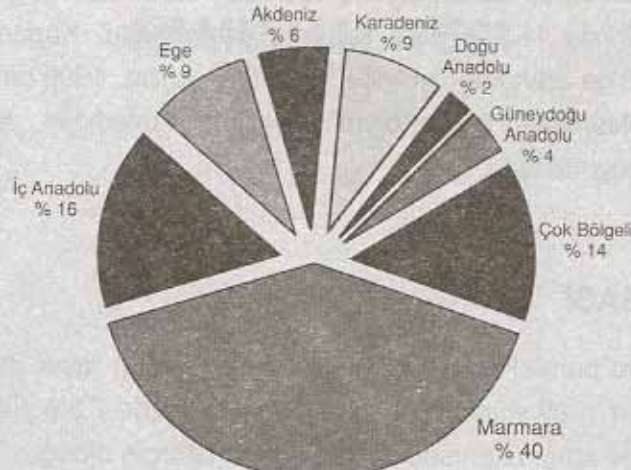
2. YATIRIM EĞİLİMİ

1999 yılı, ekonomideki ciddi boyutta daralma eğilimi ve olumsuz beklentilere paralel olarak yatırım hevesinin de zayıfladığı bir yıl olmuştur. 1999 yılının ilk dokuz ayına ilişkin veriler, toplam gayrisafi sabit sermaye yatırımlarının reel olarak (1987 sabit fiyatlarıyla) bir önceki yıla göre % 14'e yakın bir oranda azaldığını, bunda özel sektör yatırım talebindeki ciddi gerilemenin etkin olduğuna işaret etmektedir. Kamu sabit sermaye yatırımları ilk dokuz aylık dönemde % 4,2 artarken, özel kesim sermaye yatırımları % 18'e yakın düşüş göstermiştir.

1999 yılının ilk on bir aylık döneminde toplam 4 katrilyon 259 trilyon TL tutarında yatırıma teşvik verilmiştir. Teşvik verilen yatırımlardan % 66,8'i komple yeni yatırımlardan, % 17,4'ü tevsi ve % 4,4'ü de modernizasyon yatırımlarından oluşmaktadır. Toplam teşvik tutarının % 39,9'u Marmara Bölgesi, %16'sı İç Anadolu, %9,3'ü Karadeniz, %8,7'si Ege Bölgesi'ndeki yatırımlarla ilgili iken, Güneydoğu Anadolu toplam teşviklerin % 3,8'ine, Doğu Anadolu ise %2,1'ine sahip olabilmektedir. Teşviklerin sektörel dağılımına bakınca; ağırlığın % 49,2 ile hizmetler ve % 43,6 ile imalat sektörüne verildiği görülmektedir. Hizmet sektöründe en çok teşvik % 24,2 ile ulaştırmaya giderken, turizmin toplam teşvikler içindeki yeri % 5,9'la sınırlı kalmıştır. İmalat sektöründe verilen teşviklerin % 6,5'i makine imalatına, % 5,2'si çimento sanayiine, % 4,6'sı ise tekstile yönlendirilmiştir. Teşvik verilen yatırımların yaklaşık 165 bin yeni istihdam sağlaması beklenmektedir.

Grafik 4
Teşviklerin Bölgelere Göre Dağılımı

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Diğer yandan sabit sermaye yatırımları özellikle özel sektörde 1999 yılı içinde ciddi biçimde daralmıştır. 1987 yılı sabit fiyatlarla gayrisafi yeni sabit sermaye oluşumu 1999 yılının ilk dokuz ayında % 13,1 oranında azalmıştır. DPT raporuna göre en ciddi daralma toplam özel sektör yatırımları içinde % 20'nin üzerinde bir paya sahip olan imalat sektörüyle, % 17'lik payıyla ulaştırma sektöründe yaşanmıştır. Bu sektörlerdeki yatırımların azalma oranı sırasıyla %17,5 ve % 21,4'tür. Sabit yatırımların daralmasından en ciddi darbeyi alan diğer sektörlerin başında tarım (% 30,3), enerji (% 31,7) ve sağlık (% 27,4) yer almaktadır.

TABLO 5: SEKTÖRLER İTİBARIYLA SABİT SERMAYE YATIRIMLARI

	Toplam İçindeki Payları (3)					Yüzde Değişim (4)				
	1996	1997	1998	1999 (1)	2000 (2)	1996	1997	1998	1999 (1)	2000 (2)
Tarım	4,7	4,3	4,6	3,7	3,7	27,8	5,0	4,9	-30,3	8,2
Madencilik	1,1	1,1	1,3	1,4	1,2	3,2	10,6	18,2	-4,5	-12,5
İmalat	26,2	22,9	22,4	20,2	20,6	12,1	0,9	-4,5	-17,5	12,0
Enerji	1,8	4,0	3,2	2,4	2,4	293,1	147,8	-21,5	-31,7	8,5
Ulaştırma	17,4	21,6	19,7	17,2	16,0	20,4	45,4	-10,0	-21,4	2,2
Turizm	2,3	2,5	3,6	4,8	5,0	3,8	20,4	37,6	15,6	15,5
Konut	39,6	35,8	36,8	41,5	43,0	-3,5	-5,7	-3,7	-1,7	13,5
Eğitim	1,1	1,1	0,8	1,5	1,5	80,2	6,9	-24,3	62,4	7,9
Sağlık	1,8	2,9	3,5	2,9	2,5	64,7	74,3	15,1	-27,4	-5,0
Diğer Hizmetler	4,0	3,8	4,0	4,4	4,2	8,0	10,5	1,9	-4,3	5,5
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	8,7	10,8	-3,8	-11,6	9,5

Kaynak: DPT

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) Cari Fiyatlarla

(4) 1994 Fiyatlarıyla

Diğer yandan Devlet İstatistik Enstitüsü'nün yayınladığı son verilere göre 1998'de yeni kurulan 75.400 adet şirket, firma ve kooperatife karşılık 1999'da 49.774 adet yeni şirket, firma ve kooperatif kurulmuştur. Buna karşılık, 1998'de 13.524 adet şirket, firma ve kooperatif kapanmışken, 1999'da 11.574 adet kapanış yaşanmıştır. Kapanışlarda yaşanan % 14,4'lük azalma, 1998'de artık kendini iyice hissettiren krizin, 1999'da kısmen yumuşadığı izlenimi verse de, beklentilerin henüz olumlu yönde gelişmediğini, yeni kuruluşlardaki % 34'lük düşüş ortaya koymaktadır.

3. İŞGÜCÜ PİYASASI

Ekonomide daralmaya paralel olarak işsizlik oranının arttığı, "açık işsizlik" oranının Ekim 1998'de yüzde 6,2'den 1999 yılının Nisan ayı itibarıyla yüzde 7,3'e yükseldiği gözlenmiştir. Açık işsizlik oranındaki artışın kentsel kesimde daha belirgin olduğu, 1998 yılı Nisan ayında yüzde 9,9 olan kentsel kesim işsizlik oranının 1999 yılı Nisan ayı itibarıyla yüzde 11,7'ye yükseldiği belirlenmiştir.

TABLO 6: İŞGÜCÜ PİYASASI

	NİSAN 1999	EKİM 1998	NİSAN 1998
İSTİHDAM (bin kişi)	22.049	21.958	21.230
AÇIK İŞSİZLİK ORANI (%)	7,3	6,2	6,4
EKSİK İSTİHDAM ORANI (%)	6,9	5,7	6,0
İŞGÜCÜNE KATILIM ORANI (%)	48,7	48,5	47,5

KAYNAK: DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ

"Eksik İstihdam" kavramı, halen istihdam edildikleri işte haftada 40 saatten az çalışan, ancak mevcut ya da farklı bir işte 40 saatten daha fazla çalışabilecek iktisaden faal nüfus için kullanılan bir kavramdır. Bu şekilde tarif edilen işsizlik oranı da —açık işsizliğe paralel olarak— artış göstermiş, 1998 Nisan ayında % 6 olan eksik istihdam oranı, 1999 Nisan ayı itibarıyla % 6,9'a yükselmiştir.

Nisan 1999 itibarıyla açık işsizlik ve eksik istihdamı kapsayan toplam işsizlik oranı % 14,2'ye ulaşmıştır.

BÖLÜM II

KAMU MALİYESİ

1. KONSOLİDE BÜTÇE GELİŞMELERİ

1999 yılına ilişkin konsolide bütçe gelir-harcama gelişmeleri, harcamaların bu yıl için de gelirlerin çok üzerinde artış gösterdiğine işaret etmektedir.

TABLO 7: KONSOLİDE BÜTÇE GERÇEKLEŞMELERİ (12 Aylık; Milyar TL)

	1999	1998	YÜZDE DEĞİŞME
I. BÜTÇE GELİRLERİ	18.973.291	11.811.065	60,6
a) Vergi Gelirleri	14.807.267	9.228.596	60,5
b) Vergi-dışı Gelirler	4.166.024	2.582.469	61,3
II. BÜTÇE HARCAMALARI	28.017.791	15.614.441	79,4
a) Faiz-dışı Harcamalar	17.296.951	9.437.846	83,3
b) Faiz Harcamaları	10.720.840	6.176.595	73,6
BÜTÇE DENGESİ	-9.044.500	-3.803.376	137,8
TEMEL DENGİ (FAİZ DIŞI DENGİ)	1.676.340	2.373.219	-29,4

Konsolide bütçe gelirleri 1999 yılında —bir önceki yıla göre— % 60,6 oranında, konsolide bütçe harcamaları da % 79,4 oranında genişleme göstermiştir. Diğer bir ifade ile; aynı dönemde gerçekleşen enflasyon miktarı hesaba katıldığında, bütçe gelirlerinin reel olarak artmadığı, buna mukabil bütçe harcamalarının enflasyon oranının oldukça üzerinde reel artış gösterdiği gözlenmektedir. Bütçe gelir-harcama artış oranları arasındaki büyük fark sebebiyle, konsolide bütçe açığı daha da artarak, bir önceki yıla göre % 138 civarında genişleme göstererek, yıl sonu itibarıyla 9 katrilyon 44 trilyon TL'yi aşmıştır. Bütçenin nominal fiyatlarla % 138 açık vermesi, enflasyon oranının % 65 civarında gerçekleştiği bir yılda, bütçe dengelerinin ne denli bozulduğuna işaret etmektedir. Bütçe denge-

lerinde ciddi oranda bozulmaya işaret eden diğer bir gelişme de, "temel denge"deki (faiz-dışı bütçe dengesi) fazlalığın 1999 yılında nominal olarak da azalmasıdır. 1998 yılında, 2 katrilyon 378 trilyon TL civarında fazla veren "temel denge", 1999'un aynı döneminde % 29 oranında daha düşük bir bütçe fazlası (yaklaşık 1 katrilyon 676 trilyon TL) vermiştir.

TABLO 8: KONSOLİDE BÜTÇE GELİRLERİ (12 Aylık; Milyar TL)

	1999	1998	YÜZDE DEĞİŞME
I. GENEL BÜTÇE GELİRLERİ	18.693.413	11.635.611	60,7
A. VERGİ GELİRLERİ	14.807.267	9.228.596	60,5
A.1. Gelirlerden Alınan Vergiler	6.535.382	4.231.413	54,5
a) Gelir Vergisi	4.956.600	3.481.752	42,4
b) Kurumlar Vergisi	1.578.500	748.382	110,9
A.2. Servetten Alınan Vergiler	177.500	72.694	144,2
A.3. Mal ve Hizmetlerden Alınan Vergiler	6.117.097	3.605.771	69,7
A.4. Dış Ticaretten Alınan Vergiler	1.976.958	1.317.351	50,0
B. VERGİ-DIŞI NORMAL GELİRLER	1.875.214	1.221.350	53,5
C. ÖZEL GELİR VE FONLAR	2.010.932	1.185.485	69,6
II. KATMA BÜTÇE GELİRLERİ	279.878	175.454	59,5
GENEL TOPLAM	18.973.291	11.811.065	60,6

Bütçe gelir-harcama dengesinin giderek daha da bozulmasında, 1999 yılında gözlenen zayıf vergi performansı ve bütçede öngörülenin üzerinde seyreden bütçe faiz harcamaları etken olmuştur. Toplam vergi gelirleri nominal olarak % 60,5 oranında artarken, aynı dönemde toptan eşya fiyatlarına göre gerçekleşen ortalama enflasyon hızı % 53,1 düzeyinde olmuştur; buna göre vergi gelirlerinin geçen yıla göre reel olarak sadece % 4,8 oranında arttığı görülmektedir. Vergi tahsilatının yılın son bir iki ayında yükselmesinde, bu yıl uygulamaya konan geçici vergide üçüncü dilimin Kasım ayında yapılması kısmi bir etken olmuştur.

1999'da toplam vergi gelirlerinin, ek vergiler de dahil olmak üzere, yaklaşık % 76'sını gelir vergisi tahsilatı teşkil ederken, gelir vergisi artış hızı -enflasyon oranının oldukça altında— % 42,4 oranında gerçekleşmiştir. Gelir vergisinde gözlenen zayıf performansta; ücretlilerin vergi oranlarındaki indirimler ve tahvil/bono faizlerinden yapılan stopajın Eylül 1998'den itibaren ihraç edilen kağıtlar için kaldırılması etken olmuştur. Kurumlar Vergisi'nde gözlenen % 111 civarındaki hızlı artış ise büyük ölçüde geçici vergi uygulamasından kaynaklanmıştır. Dış ticaretten elde edilen vergilerdeki yavaş artış (reel gerileme) ise 1999 yılında ithalatta görülen azalmadan kaynaklanmıştır.

Dolaylı vergiler içinde önemli bir yer teşkil eden KDV, büyük ölçüde iç tüketimdeki gerileme ve kısmen de enflasyon hızındaki nisbi yavaşlamaya paralel olarak reel fiyatlarla geçen yılla göre artış kaydetmemiştir.

Özetle; 1999 yılı vergi gelirleri açısından beklentilerin gerçekleşmediği, vergi gelir artışlarının bütçe harcamalarının çok gerisinde kaldığı bir yıl olmuştur.

Konsolide bütçe harcamaları, 1999 yılında gerçekleşen enflasyon hızının çok üzerinde artış seyri izlemiştir. Bütçeden yapılan faiz harcamaları, önceki yıllarda olduğu gibi 1999 yılında da konsolide bütçe harcamaları içinde en hızlı artış gösteren kalem olma özelliğini devam ettirmiştir.

Bütçeden yapılan faiz harcamaları 1999 yılında % 73,6'lık bir artışla (gerçekleşen ortalama enflasyonun yaklaşık 21 puan üzerinde) 10 katrilyon 721 trilyon TL seviyesine yükselmiştir. Faiz harcamalarında planlananın üzerinde gerçekleşen artış sonucu, toplam faiz harcamalarının bütçe gelirlerine oranı, 1998 yılında % 52'den 1999 yılında % 57'ye; toplam vergi gelirlerine oranı ise % 67'den % 73'e yükselmiştir. Diğer bir ifade ile; 1999 yılında (özelleştirme ve diğer gelirler dahil) elde edilen 100 TL'lik bütçe gelirin 57 TL'si, toplanan 100 TL'lik vergi gelirin 73 TL gibi yüksek bir miktarı faiz ödemelerine tahsis edilmiştir.

TABLO 9: BÜTÇE PERFORMANSI

	1999	
	Toplam (Trilyon TL.)	1998 yılına Kıyasla Artış Oranı (%)
Bütçe Giderleri	28.018	79,4
Bütçe Gelirleri	18.973	60,6
Vergi Gelirleri	14.807	60,4
İç ve Dış Borç Faiz Ödemeleri	10.721	73,6
İç Borç Faiz Ödemeleri	9.825	74,5
Bütçe Açığı	-9.044	137,8
İç Borç Faizlerinin Vergi Gelirlerine Oranı	% 66,4	
İç Borç Faizlerinin Bütçe Gelirlerine Oranı	% 51,8	
İç Borç Faizlerinin Bütçe Giderlerine Oranı	% 35,1	

Daha önceki raporlarımızda da altını çizdiğimiz gibi, faiz harcamalarındaki olağanüstü artış Devlet'in sağlık, eğitim ve temel altyapı alanlarında yeterli ölçüde yatırım yapamamasına yol açmaktadır. Faiz harcamalarının bütçeden bu denli yüksek pay alması sadece orta ve uzun vadede değil aynı zamanda kısa vadede istikrar sağlama amaçları açısından da olumsuzluklar içermektedir. Vergi gelirlerinin % 72,4'ünü ve bütçe gelirlerinin yüzde 56,5'ini sadece faiz harcamalarına harcayan bir hükümetin istikrar amacına yönelik politikalar konusunda esnekliği ve hareket kabiliyeti de o denli sınırlıdır. Nitekim, son yıllardaki bazı is-

tikrar sağlama girişimlerinin başarısızlığa uğrama sebeplerinin başında, faiz harcamalarının yüksekliği sebebiyle "yönetilemeyen bir bütçe" gerçeği gelmektedir.

2. KONSOLİDE BÜTÇEDE BAZI TEMEL EĞİLİMLER

Tablo 10, konsolide bütçedeki bazı temel eğilimlerin yıllar itibarıyla seyrini vermektedir.

Konsolide bütçe gelirlerinin GSMH'ya (Milli Gelir) oranı 1985 yılında % 13 iken, bu oran yıllar itibarıyla artarak 1999 yılındaki gerçekleşme tahminine göre % 22,1'e yükselmiştir. Bu oranının 2000 yılı bütçe hedeflerine göre daha da yükselmesi ve % 26,1'e ulaşması beklenmektedir.

1985 yılında GSMH'nın % 15'lik bir kısmını teşkil eden konsolide bütçe harcamalarının 1999 yılı sonu itibarıyla % 34'e yaklaşmış olduğu tahmin edilmektedir. Bu artışta son on yıllık dönemde bütçe faiz harcamalarındaki hızlı artış temel etken olmuştur. 2000 yılı bütçesi, GSMH'nın % 37,6'sı kadar bir konsolide bütçe harcaması öngörmektedir.

Vergi gelirlerinin GSMH'ya oranı 1998-1999 yıllarında % 17,4 civarında gerçekleşmiştir. Bu oran —vergilerinde ciddi artış beklentisine paralel olarak— 2000 yılında % 19,2'ye yükselmesi hedeflenmektedir.

TABLO 10: YILLAR İTİBARIYLA BAZI BÜTÇE EĞİLİMLERİ (Yüzde)

	KONSOLİDE BÜTÇE GELİRLERİ / GSMH	VERGİ GELİRLERİ / GSMH	BÜTÇE HARCAMALARI / GSMH	BÜTÇE FAİZ HARCAMALARI / GSMH	SOSYAL GÜVENLİK TRANSFERİ / GSMH	DİĞER BÜTÇE HARCAMALARI / GSMH
1980	17,2	14,1	20,3	0,6	-	19,8
1985	13,0	10,8	15,3	1,9	-	13,4
1990	13,9	11,4	17,3	3,5	-	13,7
1995	17,7	13,8	21,8	7,3	1,4	13,1
1996	18,0	15,0	26,3	10,0	2,2	14,1
1997	19,6	16,1	27,2	7,7	2,6	16,9
1998	22,4	17,4	29,4	11,7	2,6	15,1
1999 ⁽¹⁾	22,1	17,4	33,8	12,4	3,4	18,1
2000 ⁽²⁾	26,1	19,2	37,6	16,9	2,9	17,8

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Hedef

Bütçedeki faiz harcamalarının milli gelirden aldığı pay giderek artmaya devam etmektedir. 1998 yılında % 11,7 olan bu payın 1999 daha da artarak % 12,4'e yükselmiş olduğu tahmin edilmektedir. 2000 yılı bütçesi, bu payın % 16,9'a yükseleceğini tahmin etmektedir.

Sosyal güvenlik kuruluşlarına (SSK, Bağ-Kur, Emekli Sandığı) bütçeden yapılan kaynak aktarımı 1999 yılında da artarak devam etmiştir. Sosyal güvenlik kurumlarına yapılan kaynak transferinin milli gelire oranı 1998'de % 2,6 iken, bu oranın 1999 yılında % 3,4'e yükselmiş olduğu tahmin edilmektedir. Geçtiğimiz yıl (1999) yasalaşan sosyal güvenlikle ilgili yeni düzenlemelerin önümüzdeki 5 yıl içerisinde etkisini göstermeye başlayacağı ve bütçeden sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan kaynak aktarımının reel olarak azalacağı tahmin edilmektedir.

TABLO 11: KONSOLİDE BÜTÇEDEKİ BAZI TEMEL EĞİLİMLER (%)

	1999	1998	1997	1996	1995
1- Vergi gelirleri/toplam gelirler	78,0	77,7	81,0	83,1	77,3
2- Vergi-dışı normal gelirler/toplam gelirler	9,9	19,1	7,0	16,4	20,6
3- Personel harcamaları/toplam harcamalar	24,6	24,8	25,8	24,7	29,4
4- Yatırım harcamaları/toplam harcamalar	5,5	6,4	7,9	5,7	5,4
5- Faiz harcamaları/toplam harcamalar	38,3	39,6	28,3	38,2	33,7
6- Faiz harcamaları/toplam vergi gelirleri	72,4	66,9	48,0	68,5	53,0
7- Faiz harcamaları/toplam gelirler	56,5	52,0	38,9	56,9	41,0
8- Bütçe açığı/toplam gelirler	47,7	31,1	37,2	49,0	22,5
9- Toplam gelirler/toplam harcamalar	67,7	76,3	72,8	67,0	81,6

1999 yılı konsolide bütçe uygulama sonuçları, bütçedeki yapısal çarpıkların bu yıl da azaltılmadığını göstermektedir.

Özelleştirmedeki aksamalar sebebiyle toplam bütçe gelirleri içinde vergi-dışı normal gelirlerin payı, 1998 yılında % 19,1'den 1999 yılında % 9,9'a gerilemiştir.

Personel harcamalarının toplam harcamalar içindeki payı % 24,5 civarında kalırken, bütçe açığında beklenenin çok üzerinde gerçekleşen artışta personel harcamalarındaki artış temel bir etmen olmamıştır.

Yatırım harcamalarının toplam bütçe harcamalarının içindeki çok düşük payı 1999 yılında da sürmüştür (ve hatta daha da gerilemiş), yatırımlara bütçeden ayrılan pay % 5,5 gibi bir oranla sınırlı kalmıştır.

Faiz giderleri bütçeden en büyük payı alan harcama kalemi olma özelliğini 1999 yılında da sürdürmüştür. Toplam bütçe harcamaları içinde % 38 civarında pay alan faiz giderlerinin toplam bütçe gelirlerine oranı 1998 yılında % 52'den 1999 yılında % 56,5'a yükselmiştir. Benzer bir artış trendi, faiz giderlerinin toplam vergi gelirlerine oranı için de söz konusudur; bu oran 1998'de yaklaşık % 67 iken, 1999'da % 72,4'e yükselmiştir.

3. 1999 YILINDA YAPILAN VERGİ DÜZENLEMELERİ VE ETKİLERİ

Değerlendirme

1998 yılında "Vergi Reformu" adı altında uygulamaya konulan 4369 Sayılı Vergi Kanunu'nun, vergi sistemimizde ve mükelleflerin vergi olgusuna bakışında ciddi bir tahribata yol açtığı söylenebilir. Ekonomiye aşırı ve irrasyonel müdahaleci bir mantığın ürünü olan ve serbest piyasa ekonomisi ile bağdaşmayan bu Kanun ekonomide ciddi olumsuzluklara yol açmış, ekonominin —halen de içinde bulunduğumuz— derin bir krizin içine sürüklenmesinde önemli etken olmuştur. Kanun'un ilk raund etkileri, sermayenin yurtdışına kaçması ya da "yastık altına çekilmesi", yatırım ve tüketim harcamalarının ciddi biçimde daralması şeklinde ortaya çıkmış, bugünlere kadar yaşanan enflasyon ortamında 1998 yılı ortalarında başlayan durgunluk eğilimi (stagnation) böylece bir stagflasyona dönüşmüştür. Türk ekonomisi, bir yandan yüksek enflasyon devam ederken, 1999 yılında son yirmi yıllık dönemin ikinci büyük daralmasını (ekonomi krizini) yaşamıştır.

"Vergi Reformu"nın ekonomide yaptığı tahribatı gecikmeli olarak da olsa gören mevcut Hükümet 1999 yılında, **4369 Sayılı Kanun'un reform olarak nitelendirilmesini sağlayan hükümleri dahil olmak üzere**, bu Kanun'la getirilen düzenlemelerde köklü değişikliklere gitmiştir. Bu meyanda, ücretliler dışındaki gelir vergisi oranlarını 5 puan arttırmıştır. Vergi sisteminde kısa sürede bu kadar önemli değişikliklerin yapılması, vatandaşın kafasını karıştırmış ve vergi idaresine olan güvenini zedelemiştir.

Ülkemizde vergi kayıp ve kaçığının büyük boyutlara ulaştığı yıllardır bilinen bir gerçektir. Bu sorun kronik bir görünüm kazanmış ve kamu finansman ihtiyacının sağlam (enflasyonist olmayan) gelir kaynaklarıyla finanse edilebilme imkanını sınırlandırmıştır.

Vergi kayıp ve kaçığının büyük boyutlara ulaşmasının çeşitli sebepleri mevcuttur. Bu sebeplerden en önemlisi, vergi oranlarının yüksek oluşudur. Bu bağlamda, gelir vergisi oranlarında 4369 sayılı Kanun ile yapılan indirim fazlaca anlamlı olmamıştır. İddia edildiğinin aksine, 4369 sayılı Kanun ile kurumlar vergisi oranlarında indirim yapılmamış, tam aksine arttırım yapılmıştır. Şöyle ki; daha önce Kurum kazancı dağıtılsın-dağıtılmasın, vergi tevkifatı yapılırken, tevkifat uygulaması yeni Kanun ile kurum kazancının dağıtılması aşamasına kaydırılmıştır. Benzer değerlendirme KDV oranları için de geçerlidir. Hükümet, zaten yüksek olan KDV oranlarını, ek vergi düzenlemeleriyle 2 puan daha arttırarak mükellefi vergi ödeme konusunda daha da isteksiz hale getirmiştir. Mevcut oranlar dikkate alındığında, kurumlar (şirket ortakları) üzerindeki nominal vergi yükü % 60'ı geçmektedir. Ülkemiz vergi mevzuatında "enflasyon muhasebesi" olmadığı (yani enflasyondan doğan kazançların da vergilendirildiği) hususu dikkate alınırsa, efektif vergi oranının % 60'ın üzerinde gerçekleşeceği ortaya çıkar.

Türkiye şartlarında KDV dahil tüm vergi oranlarının indirilmesi gereklidir. Vergi oranlarında yapılacak indirimler, destekleyici tedbirlerle birlikte yürütüldüğünde, hasılat kaybına yol aç-

mayacak, aksine vergi hasılatına olumlu yönde katkı sağlayacaktır. Ülkemiz için % 10'dan başlayan ve en yüksek % 30 oranına ulaşan gelir ve kurumlar vergisi oranının makul olduğu kanaatini taşımaktayız. Böyle bir düzenleme Kurumlar Vergisi'nin de müterakki hale getirilmesi ve gelir vergi oranları ile eşitlenmesi anlamına gelmektedir. Bu çerçevede KDV standart oranının da en fazla % 10 olacak şekilde indirilmesinin de uygun olacağı kanaatini taşımaktayız.

4. 2000 YILI BÜTÇE HEDEFLERİ

Hükümet 2000 yılı için 14,3 katrilyon TL düzeyinde bir konsolide bütçe açığı öngörmekte olup, aynı yıl için hedeflenen temel denge (faiz-dışı bütçe) fazlası ise 6.750 katrilyon TL düzeyindedir. Hükümetin bütçe hedeflerinde herhangi bir sapma olmadığı takdirde, hedeflenen bütçe açığı bir önceki yıla göre —hedeflenen enflasyon oranının üzerinde— reel olarak artmış olacaktır. Enflasyon hedefinin üzerinde öngörülen bir bütçe açığı ile, amaçlanan istikrar hedeflerine nasıl ulaşılabileceği cevap bekleyen bir sorudur. Bütçe hedefleri bu şekliyle, açıklanan para ve kur politikaları ile uyum arzetmemektedir.

Hükümet 2000 yılında konsolide bütçe harcamalarının GSMH içindeki payını % 37,6 (1999 için gerçekleşme tahmini % 33,8), faiz harcamalarının payını ise % 16,9 (1999 için gerçekleşme tahmini % 12,4) olarak hedeflemektedir. Hedeflerin bu şekilde gerçekleşmesi durumunda toplam kamu harcamalarının milli gelir içindeki payı % 11, bütçe faiz harcamalarının payı da % 36 oranında artmış olacaktır. Bu 2000 yılında devletin ekonomideki ağırlığını daha da arttıracak anlamına gelmektedir.

Hükümet 2000 yılında 24 katrilyon TL vergi gelirinin toplanmasını hedeflemekte olup, bu 1999 yılına göre % 70'e yakın bir artışı ifade etmektedir. 2000 yılı için tesbit edilen vergi gelir hedefi, bütçenin ve dolayısıyla ekonomik programın yumuşak karınlarından birisini oluşturmaktadır. 1999 yılında ekonomi reel olarak % 4-5 civarında küçülmüş, üretim düşüp satışlar azalmıştır. Bu durum 2000 yılında verilecek gelir ve kurumlar vergisi beyannamelerine yansıtacaktır. Beyan edilecek matrahların en iyimser tahminle reel olarak % 7 oranında azalması tahmin edilebilir. Diğer yandan, 2000 yılı içinde toplanacak KDV toplamı aynı yıl içinde gerçekleşecek enflasyon oranı ile yakından bağlantılıdır. KDV hasılatı yaklaşık enflasyon oranında artacağına göre, 2000 yılı enflasyon hedefinin (TÜFE'ye göre % 25) gerçekleşmesi durumunda KDV artış oranı da % 25 civarında olacaktır. KDV gelirleri, toplam vergi gelirleri içinde yaklaşık % 30 oranında bir paya sahip bulunmaktadır; diğer bir ifade ile toplam vergi gelirlerinin % 30'u % 25 civarında artacaktır.

5. İÇ BORÇLANMA

Toplam kamu iç borç stoku 1999 Aralık ayı sonunda % 97,4 oranında bir artışla 22 katrilyon 920 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Aynı dönemde gerçekleşen enflasyon oranı hesaba katıldığında, iç borç stokunun 1999 yılında ciddi boyutta reel artış gösterdiği görülmektedir. Bu artışta öngörülenin üzerinde gerçekleşen bütçe faiz harcamaları etken olmuştur. Diğer yandan 1995'te % 17,3 olan iç borcun GSMH'ya oranı 1998'e kadar % 21 civarında seyretmişken, 1999'da bu oran % 28 - % 30 aralığına çıkmıştır. Bu hızlı yükselişteki en büyük etken, borcun yüksek faizli ve kısa vadeli yeni borçlarla karşılanması politikasıdır.

TABLO 12: İÇ BORÇ STOKU (Milyar TL)

	DEVLET TAHVİLİ	HAZİNE BONOSU	GENEL TOPLAM
1998 sonu	5.771.980	5.840.906	11.612.885
1999 sonu	19.683.391	3.236.754	22.920.145

KAYNAK: Hazine Müsteşarlığı

TABLO 13: İÇ BORÇLANMA İHALELERİNDE ORTALAMA FAİZ ORANI VE VADE

	Faiz Oranı (Yüzde)	Vade (Gün)
1995 Yıllık	121,8	206
1996 Yıllık	132,8	195
1997 Yıllık	108,1	341
1998 Yıllık	115,2	239
1999		
Ocak	131,9	382
Şubat	124,9	345
Mart	104,0	370
Nisan	100,9	340
Mayıs	100,1	373
Haziran	111,7	348
Temmuz	101,2	428
Ağustos	116,5	721
Eylül	113,2	688
Ekim	109,3	642
Kasım	96,4	690
Aralık	—	—
1999 Yıllık	109,5	479

1999 yılında iç borçlanma yapısında da değişiklik gözlenmiştir. İç borçlanma ihalelerinde ortalama vade, 1998 yılında ortalama olarak 239 gün iken, 1999 yılı Kasım ayı ihalelerinde 690 güne kadar yükselmiştir. 1999 yılındaki ortalama yıllık vade ise 479 gün olmuştur. Diğer bir ifade ile; Hazine 1999 yılında giderek daha uzun süreli borçlanma yapar hale gelmiş, borçlanma vadeleri uzamaya başlamıştır. Devlet tahvillerinin toplam iç borç stoku içindeki payı 1998 yılı sonunda % 50'den, 1999 yılı sonunda % 85,9'a yükselirken, kısa vadeli Hazine bonolarının payı aynı dönemde % 50'den % 14,1'e kadar gerilemiştir.

İç borçlanma ihalelerinde ortalama faiz oranı 1995 yılında % 121,8, 1996 yılında % 132,8, 1997 yılında % 108,1, 1998 yılında ise % 115,2 düzeyinde gerçekleşmişti. 1999 yılı Ocak ayında % 132'lere kadar yükselen ortalama borçlanma faizi daha sonra farklı bir seyir izlemiştir. 1999 yılında iç borçlanma ihalelerinde ortalama faiz oranı % 109,5 olmuştur.

Hazine bonosu faizlerinin seyrini takip edebilmek için 1999 yılını üç alt döneme ayırmak yararlı olabilir. (1) Yılın başından genel seçimlere kadar olan dönemde siyasi istikrarsızlık, seçim öncesi tedirginlik ve seçim sonrasında ilişkin net bir hükümet alternatifinin olmaması gibi sebeplerle bono faizleri yıllık bileşik % 100-138 bandında hareket etmiştir. (2) Genel seçimlerden itibaren, Bankalar Kanunu ve Mali Miladın ertelenmesine kadar süren dönemde hükümetin kurulması ve koalisyonda uzlaşmanın kalıcı olacağı —dolayısıyla hükümetin istikrar sağlayacak tedbirler alabileceğine yönelik tahminlerle birlikte, faiz oranları % 100 seviyesinin altına gerilemiş ve % 93-110 bandında hareket etmiştir. (3) Mali Miladın ertelenmesi ve deprem sonrası ortaya çıkan duruma bağlı olarak IMF yaklaşımlarının somut sonuçlarının anlaşıldığı dönem ve sonrasında ise bono faiz oranlarında genel olarak hızlı bir düşüş yaşanmıştır. Deprem sırasında % 110 seviyelerini zorlayan faiz oranları daha sonra dış yardımların ve IMF'nin olumlu etkileriyle tekrar % 95 seviyesine gerilemiştir. Faiz oranlarında asıl ve güçlü düşüş trendi ancak IMF ile stand-by anlaşmasının yapılacağı ve bu çerçevede uygulanacak para ve kur politikalarının detaylarının anlaşılması üzerine gerçekleşmiştir. Bono faizleri önce ikincil piyasada daha sonra da Hazine ihalelerinde % 38'lere kadar gerilemiştir. Hazine'nin iç piyasada fazla borçlanmaya gitmeyeceğinin bankalar tarafından anlaşılması sonucu, bu bankaların ellerinde likid (nakit) varlıkların atıl kalabileceği endişesiyle düşük faiz oranlarına razı olmaları mümkün hale gelmiştir. Bunun yanında; kredi faizlerini düşürmek suretiyle plasmanlarını çeşitlendirmeye çalışırken, diğer yandan mevduat faiz oranlarını düşürmeye çalışmışlardır. 1999 yılı başında % 90 seviyelerinde bulunan 1-yıllık mevduat faiz oranları yıl sonunda % 40 seviyelerine kadar gerilemiştir.

BÖLÜM III

PARASAL GELİŞMELER

1. PARA ARZI VE PARA POLİTİKASI

Rezerv para miktarı 1999 yılının ilk onbir aylık döneminde —bir önceki yıla yakın oranda— % 72 civarında genişleme göstermiştir. Tedavüldeki para miktarı ise % 53 oranında artışla, bir önceki yılda gözlenen % 70'lik artışın bir miktar altında kalmıştır.

Vadesiz mevduatı ve Merkez Bankasındaki mevduatı dahil eden dar tanımlı para arzı M1, 1999 yılının ilk onbir aylık döneminde % 65 civarında artış göstermiştir. Bu artış oranı aynı dönemde gerçekleşen tüketici fiyat enflasyonuna yakın bir orandır.

TABLO 14: PARA ARZI

	MİLYAR TL		İLK ONBİR AY ⁽¹⁾ Yüzde Değişme	
	3 ARALIK 1999	25 ARALIK 1998	1999	1998
Tedavüldeki Para	1.696.077	1.106.023	53,3	70,1
Vadesiz Tic. Mevduat	845.091	669.850	26,2	38,3
Vadesiz Tas. Mevduatı	1.225.041	507.856	141,2	45,3
MB'deki Mevduat	260	445	-41,6	4,7
M1 PARA ARZI	3.766.461	2.284.174	64,9	54,9
Vadeli Tic. Mevduat	1.551.280	1.084.864	43,0	230,7
Vadeli Tas. Mevduatı	14.790.857	7.487.717	97,5	98,6
Mevduat Sertifikası	8	8		
M2 PARA ARZI	20.108.606	10.856.763	85,2	94,2
Yurtiçi Kaynaklı DTH	16.941.204	8.568.813	97,7	49,3
M2Y PARA ARZI	37.049.810	19.425.576	90,7	71,1

(1) 3 Aralık itibarıyla.

Geniş tanımlı para arzı M2, 1992 yılında geçen yıla oranla bir miktar daha yavaş bir genişleme göstermiştir. Vadeli mevduatı dahil eden bu para arzı büyüklüğü, 1998'in ilk onbir aylık döneminde % 94, 1999 yılının aynı döneminde de % 85 oranında bir artış kaydetmiştir.

Yurtiçi kaynaklı döviz tevdiat hesaplarını da dahil eden yeni geniş tanımlı para arzı —yurtiçi kaynaklı döviz tevdiat hesaplarında hızlı artış (bu hesapların TL karşılığı % 100'e yakın artış göstermiştir) sonucu— ilk onbir aylık dönemde % 90 civarında genişleme göstermiştir.

IMF ile varılan stand-by anlaşması çerçevesinde Merkez Bankası, uygulayacağı para ve döviz kuru politikalarında yeni bir yaklaşım benimsemiş bulunmaktadır. Stand-by anlaşması çerçevesinde tüketici fiyatlarıyla ölçülen enflasyon oranının 2000 yılı sonunda yüzde 25'e, 2001 yılı sonunda yüzde 12'ye, 2002 yılı sonunda da yüzde 7'ye indirilmesi hedeflenmektedir.

Enflasyon oranını mümkün olan en az maliyetle düşürmek, öncelikle toplumun gelecekteki enflasyonla ilgili beklentilerini kırmaya ve aşağı çekmeye bağlıdır. Bunun için de ekonomide geçmişe yönelik endeksleme alışkanlığının terkedilmesi gerekmektedir. Merkez Bankası'nın uygulamaya başladığı ve önümüzdeki üç yılda sürdürmeyi öngördüğü kur politikasının bu amaca yönelik olduğu anlaşılmaktadır.

Merkez Bankası'nın son yıllarda uyguladığı döviz kuru politikası esas itibarıyla "önceden ilan edilmeyen, yönlendirilmiş bir kur sistemi" idi. Döviz kurları, ekonomide kısa vadeli enflasyon beklentileri, ödemeler dengesi ve kamu kesimi dengesi gibi değişkenlere dayalı olarak yönlendirilmekteydi.

Yeni döviz kuru rejimi ise, "önceden ilan edilen ve enflasyon hedefine yönlendirilen" bir kur sistemidir. Döviz kurlarının gelecekteki seyrinin (12 aylık dönemler) önceden ilan edilmesi, döviz kurlarına ilişkin belirsizliği ortadan kaldıracağı için, yurtiçi faiz oranları üzerindeki risk priminin önemli bir bölümünün ortadan kalkmasını sağlayacaktır. Bu sebeble, Merkez Bankası yurtiçi nominal faiz oranlarının belirli bir zaman içerisinde açıklanan kur artış oranı ile tutarlı bir seviyeye gerilemesini beklemektedir.

3 yıllık program süresince, döviz kuru politikası 18'er aylık iki alt dönemde sürdürülecektir. Ocak 2000-Haziran 2001 dönemini kapsayan ilk 18 aylık sürede "enflasyon hedefine yönelik kur sepeti" takip edilecektir. Buna göre 2000 yılı Ocak-Aralık dönemini kapsayan ilk 12 ayda, % 20 Toptan Eşya Fiyat Endeksi yıl sonu artış hedefine endeksli bir kur politikası izlenecektir. Buna göre, Merkez Bankası 2000 yılında yıllık bazda döviz kuru sepetinde % 20 oranında bir artış olacağını taahhüt etmektedir. 18 aylık ikinci alt dönemi kapsayan, Temmuz 2001-Aralık 2002 döneminde "band" uygulamasına geçilerek, birinci alt dönemde kurların seyrine ilişkin yapılan ayrıntılı taahhütten kademeli olarak nasıl çıkılacağına ilişkin strateji de belirlenmektedir. Bu stratejiye göre; bandın 1 Temmuz 2001'den 31 Aralık 2001'e kadar kademeli olarak % 7,5'e, 30 Haziran 2002'ye kadar % 15'e ve 31 Aralık 2002'ye kadar % 22,5'e yükseltilmesi öngörülmektedir.

İzlenecek kur politikası ekonomide likidite ilgili gelişmeleri de belirleyecektir. Zira, Merkez Bankası, ilan ettiği kurlar için taahhütte bulunmakla, bu kurlardan kendisine arzedilecek tüm döviz satın almayı (ve karşılığında piyasaya Türk Lirası vermeyi), ya da bu kurlardan kendisinden talep edilen tüm döviz satmayı (ve karşılığında piyasadan Türk Lirası çekmeyi) taahhüt etmiş olmaktadır. Diğer bir ifade; Merkez Bankası'nın piyasalar için Türk lirası likidite yaratma işlemi, önceden ilan edilen kurlar üzerinden döviz satın alınarak gerçekleştirilecek, piyasalar TL fonlaması bu yolla yapılacaktır. Bu fonlama prensibini güçlendirecek bir diğer unsur da Merkez Bankası bilançosundaki Net İç Varlıklar'ın sınırlandırılması ve bu değişiklerdeki dalgalanmaların sınırlandırılmasıdır; buna göre Net İç Varlıklar'ın (1999 yılı sonundan itibaren) üçer aylık dönemler itibarıyla alabileceği maksimum değer 1200 trilyon TL olarak sabitlenmektedir. Bunun yanında, Net İç Varlıkların bir miktar dalgalanmasına müsaade edilerek faiz oranlarının ani ve aşırı hareketliliğinin önlenmesine çalışılacaktır. Merkez Bankası bundan böyle para politikasında net iç varlıklarda artışa yol açabilecek boyutta bir kamu sistemi fonlamasına yer vermemeyi öngörmektedir. Diğer yandan, döviz rezervlerindeki artışın Türk Lirası likidite üzerinde yaptığı genişletici etkisinin net iç varlıkların azaltılması yoluyla kısırlaştırılması (sterilization) yaklaşımı da yeni para politikası ile birlikte terkedilmiş olmaktadır.

Özetle; bundan böyle ekonomide likidite sadece döviz karşılığı yaratılacaktır. "Kısırlaştırma" politikasının terkedilmesi ile birlikte, döviz rezervlerini belirli bir seviyenin üzerinde tutacak otomatik bir uyum mekanizması da getirilmeye çalışılmaktadır. Döviz talebin artması durumunda, Merkez Bankası'nın önceden ilan ettiği kurları savunması döviz satmasını ve dolayısıyla piyasadan Türk Lirası çekmesini gerektirecektir. Piyasadaki likidite azalışı net iç varlıkları arttırarak dengelenmediği (telafi edilmediği) için Türk Lirası'na olan talep artacak, TL faiz oranlarının yükselmesi ile birlikte döviz talebi de kesilmiş olacaktır. Bu yolla faiz oranlarının para piyasasındaki arz-talep şartlarını tam olarak yansıtmaları ve sistemi otomatik olarak dengeye getirecek temel mekanizma olarak işlemesi öngörülmektedir.

2. MEVDUAT GELİŞMELERİ

Tablo 15, çeşitli finansal araçların 1999 yılında yatırımcısına sağladığı nominal ve reel getiri oranlarını vermektedir. Çeşitli yatırım araçları içerisinde yatırımcısına en çok kazandıran İstanbul Menkul Kıymetler Borsası olmuştur. Stand-by anlaşması çerçevesinde 2000 yılı başından itibaren uygulamaya konan döviz kuru politikalarının ilk raund etkileri başta Hazine borçlanma faizleri olmak üzere ticari bankaların mevduat faiz oranlarında gözlenen belirgin gerileme olmuştur.

TABLO 15: ÇEŞİTLİ FİNANSAL YATIRIM ARAÇLARININ MUKAYESELİ GETİRİSİ (Yüzde)

	1999	
	NOMİNAL GETİRİ	REEL GETİRİ ⁽¹⁾
BANKA MEVDUATI⁽²⁾:		
3-Ay	82,0	7,8
6-Ay	80,6	7,0
1-Yıl	72,7	2,3
ÖZEL FİNANS KURUMLARI⁽³⁾:		
1-Yıl	88,8	11,9
DÖVİZ:		
ABD Doları	72,2	2,0
Alman Markı	48,0	-12,3
Japon Yeni	91,6	23,5
ALTIN (Külçe):	74,4	3,3
İMKB ENDEKSİ	485,4	346,8
TAHVİL-HAZ, BONOSU		
1-Ay	68,9	0,1
3-Ay	75,7	4,1
6-Ay	96,2	16,2

(1) Reel getiri oranı, nominal getiri oranının Tüketici Fiyat Endeksindeki yıllık artış (% 68,8) ile deflate edilmesi ile bulunmuştur.

(2) On büyük bankanın uyguladığı mevduat faiz ortalaması.

(3) Altı ÖFK'nin dağıttığı kar payının ağırlıklı ortalaması.

Toplam Türk Lirası konsolide mevduat 1999 yılında % 92,5 artış göstermiştir. Bu artış enflasyondan arındırıldığında mevduatın reel olarak % 26 civarında arttığı görülmektedir.

Tasarruf mevduatı —bir önceki yıla yakın oranda— % 102 artarken, vadeli tasarruf mevduatındaki artış % 100, vadesiz tasarruf mevduatındaki artış ta % 141'e ulaşmıştır. Ticari mevduat hacmi % 58, resmi mevduat hacmi de % 61 civarında artış göstermiştir.

2000 yılı başından itibaren uygulamaya konan döviz kuru politikaları ile birlikte, dövizden Türk Lirası'na ikame sürecinin hızlanması beklenen bir gelişme olacaktır. Türk Lirası cinsinden mevduatların dövizli mevduatlara göre daha hızlı oranda artması beklenebilir.

Bankalar Kanunu'nda 1999 yılı Aralık ayında yapılan değişiklikle daha önce Bakanlar Kurulu Kararı ve ilişkin yönetmelik ve tebliğlerle düzenlenen Özel Finans Kurumları Bankalar Kanunu kapsamına alınmıştır. Faizsiz esasta fon toplama ve bu fonları üretim desteği (aynî kredilendirme), finansal kiralama ve kar/zarar ortaklığı projeleri şeklindeki yöntemlerle ekonomiye kanallı eden Özel Finans Kurumları'nın bu ayırddedici özellikle muhafaza edilerek Bankalar Kanunu'nun ilgili hükümlerine tabi tutulmuşlardır.

TABLO 16: TÜRK LİRASI BANKA MEVDUATLARI

	MİLYAR TL		Yüzde Değişme ⁽¹⁾	
	24 Aralık 1999	25 Aralık 1998	1999	1998
I. TASARRUF MEVDUATI	16.198.592	7.995.581	102,6	101,6
(a) Vadeli	14.974.854	7.487.717	100,0	107,6
(b) Vadesiz	1.223.738	507.864	141,0	41,3
II. TİCARİ MEVDUAT	2.765.701	1.754.714	57,6	167,0
(a) Vadeli	1.715.617	1.084.864	58,0	288,2
(b) Vadesiz	1.050.084	669.850	56,8	77,4
III. RESMİ MEVDUAT	998.976	621.073	60,8	17,9
(a) Vadeli	145.732	67.265	116,7	95,5
(b) Vadesiz	853.244	553.808	54,1	12,5
TOPLAM KONSOLİDE MEVDUAT	19.963.269	10.371.368	92,5	101,4

(1) 24 Aralık itibarıyla.

Tasarruf mevduatları üzerindeki sınırsız güvence (mevduat sigortası) sistemde haksız rekabete yol açmakta, bankacılık sisteminin verimli ve etkin çalışmasını engellemektedir. Son olarak, malî açıdan zor duruma düşerek Tasarruf Mevduat Sigorta fonu'na devredilen 5 banka bunun en son örnekleridir. Mevduat sigortasının en kısa zamanda yeniden düzenlenerek, sınırsız güvencenin kaldırılması bankacılık sisteminde atılacak önemli adımlardan birisi olacaktır.

TABLO 17: DÖVİZ TEVDİAT HESAPLARI (DTH)

	MİLYON ABD DOLARI	
	26 ARALIK 1999	25 ARALIK 1998
(a) Yurtiçi Kaynaklı DTH	37.255	32.063
(b) Yurtdışı Kaynaklı DTH	6.527	6.123
TOPLAM DTH	43.782	38.186

3. KREDİ GELİŞMELERİ

Ekonomideki toplam nominal kredi stoku, 1999 yılında bir önceki yıla benzer oranda bir genişleme göstermiştir. Nominal kredi stoku 1999 yılında yaklaşık % 56 oranında artış göstermiştir. Ekonominin reel olarak % 4-5 civarında küçüldüğü bir dönemde reel kredi stokunun artmamış olması beklenen bir gelişmedir.

TABLO 18: TOPLAM KREDİ STOKU

	MİLYAR TL		Yüzde Değişme ⁽¹⁾	
	24 ARALIK 1999	25 ARALIK 1998	1999	1998
I. MEVDUAT BANKA KREDİLERİ	15.985.944	10.389.202	53,0	62,7
(a) TL cinsinden	9.256.368	5.521.705	67,6	59,1
(b) Yabancı para cinsinden	6.639.576	4.867.497	36,4	67,1
II. KALKINMA VE YATIRIM BANKA KREDİLERİ	1.075.736	597.941	78,8	79,2
III. MERKEZ BANKASI DOĞRUDAN KREDİLERİ	197.694	983		
TOPLAM KREDİ STOKU	17.169.374	10.988.126	56,3	55,8

(1) 24 Aralık itibarıyla.

Türk Lirası fonlama (kredi) maliyetleri 1999 yılında da döviz kredisi maliyetlerinin üzerinde seyretmiştir. Ancak; 2000 yılı başından itibaren uygulamaya konan yeni döviz kuru/para politikalarının, uygulamanın ilk ayında başta Hazine borçlanma faiz oranları olmak üzere piyasa faiz oranlarını aşağı çektiği gözlenmektedir. Mevduat faiz oranlarının gerilemesi ile birlikte tüketici kredisi ve ticari kredi faiz oranlarının da aşağı çekilmeye başlandığı gözlenmektedir. Enflasyonun tek haneli rakamlara inmesi ile birlikte, yurtiçi-yurtdışı faiz farklarının azalması (ve birbirine çok yaklaşması) beklenen bir gelişme olacaktır.

Mevduat banka kredilerinin 1999 yılında % 53 civarında arttığı kaydedilmiştir. Mevduat bankalarının açtığı TL cinsinden krediler % 67, yabancı para cinsinden açtığı krediler ise % 36 civarında genişleme göstermiştir.

Ekonomideki toplam kredi stoku içinde yaklaşık % 6 bir paya sahip bulunan kalkınma ve yatırım banka kredileri 1999 yılında —bir önceki yıla benzer bir oranda— % 78 civarında artış göstermiştir.

Hazine'nin önümüzdeki dönemde yurtiçi fon piyasalarından (ve dolayısıyla) bankacılık kesiminden borçlanmasını azalttığı ölçüde, bankaların ekonomiyi kredilendirme fonksiyonlarına yeniden ağırlık vermesi ve kredi arzındaki artışla birlikte kredi faiz oranlarının aşağı çekilmesi beklenen bir gelişme olacaktır.

4. SERMAYE PİYASALARI

(i) DÜNYA BORSALARI

Global borsalar başta ABD ve İngiltere olmak üzere, global krizde yaşamış oldukları zararları 1999 yılının başlarından itibaren telafi etmeye başlamışlardır. ABD ekonomisinde yaşanan olumlu gelişmelere bağlı olarak, dünya ekonomisi de kendisini kısa sürede toparlamıştır. Global kriz nedeniyle üretimin, istihdamın ve büyümenin düşeceğine ilişkin 1999 yılı beklentileri, ABD ekonomisindeki bu olumlu gelişmelere bağlı olarak yıl içinde revize edilmiştir. 1999 yılı, kriz sonrası bir yıl olmasına rağmen, tahminen Avrupa'nın % 2,8, ABD'nin % 3,8, Japonya'nın % 1,7 ve dünya ekonomisinin % 3,3 nispetinde büyüme gerçekleştireceği müstesna bir yıl olmuştur. Ekonomideki büyüme rakamlarının oluşturduğu beklentilere rağmen, faiz oranlarının piyasa beklentilerine uygun olarak artırılmaması başta global borsalar olmak üzere tüm hisse senedi piyasalarının yıl içinde önemli yükselişler kaydetmesine neden oldu. Dow Jones, defalarca tarihi zirve değerlerine ulaşarak rekorlar kırmıştır. Avrupa borsaları ise genelde New York'u takip etmişlerdir.

Gelişmekte olan piyasalar; Güneydoğu Asya, Rusya ve en sonunda 1999 başlarında Brezilya'da yaşanan devalüasyon problemleri nedeniyle, kötü bir sene geçirmeye hazırlanmışlardı. Özellikle Güneydoğu Asya ülkeleri yoğun bir şekilde ülke içindeki fonların dışarıya kaçarak daha fazla tahribata yol açmamasına yönelik tedbirlerle uğraşmak zorunda kaldılar. Malezya gibi ülkeler daha radikal kararlarla para hareketlerine sınırlamalar getirdiler. Bütün bunlara rağmen, portföy yatırımları şeklinde ülkede bulunan ve emerging market fonlarının küçülmesi nedeniyle piyasalardan çekilen yabancı fonların da etkisiyle borsalar toparlanmakta hayli güçlük çektiler. Yıl ortasından itibaren hem sanayi hem finans sektörlerinin yılın ilk yarısının kayıplarını telafi etmeye başladığı görülmüştür.

TABLO 19: DÜNYA BORSALARINDAKİ GELİŞMELER

Dünya Borsaları (Endeks)	1999 Yılbaşı	1999 Yılsonu	Değişim %
Dow Jones / ABD	9.181,43	11.497,12	25
Nikkei / Japonya	13.842,17	18.934,34	37
Financial Times / İngiltere	5.882,60	6.930,20	18
Hang Seng / Hong Kong	10.048,58	16.962,10	69
Singapore	1.392,73	2.479,58	78
Dax / Almanya	5.006,57	6.958,14	39
CAC 40/Paris	3.942,66	5.958,53	51
Bovespa / Brezilya	6.784,00	17.092,00	152
Interfax / Rusya	58.927,00	175.262,00	197
KLSE / Malezya	586,13	812,33	39

(ii) İMKB

Güneydoğu Asya'da ortaya çıkan finansal krizin Ağustos 1998'de Rusya'ya sıçramasıyla, kriz global bir görünüm almıştı. Bu tarihte Rusya'nın moratoryum ilan etmesi, uluslararası borç piyasalarında bir paniğin oluşmasına neden olmuştu. Bu panik havası içinde 1999 yılını karşılayan borsa tüm dünya borsalarında olduğu gibi büyük düşüşlere maruz kalmış ve 1999 yılının başında dip noktasına gelmiştir. Panik tüm dünyada emerging market fonlarından (gelişmekte olan piyasalara yatırım yapan fonlar) kaçış şeklinde olduğundan, emerging market fonlarının portföylerini boşaltmaya çalışmaları nedeniyle, bu piyasalardaki düşüşler global pazarlara göre daha keskin olmuştur. Nitekim yılın başından itibaren özellikle Amerika ve ardından Avrupa borsalarında toparlanma başlamışsa da, emerging marketlerde gerçek bir toparlanma ancak ilk çeyrekte sonra hissedilmeye başlanmıştır.

Tüm bu olumsuz şartların Türkiye'de uygulanmakta olan anti-enflasyonist politikalar, mali milad ve vergi reformu ile bunalan piyasa şartları ile çalışmasına ilaveten, bir de erken seçim öncesi siyasi problemlerle karşı karşıya bulunulması, para ve sermaye piyasalarının 1999 yılına çok karamsar bir şekilde girmesine neden olmuştur. Bu karamsarlığı artıran nedenlerden biri de kuşkusuz vergi reformunun içinde borsayı direkt ilgilendiren bir bölümün olmasıdır. Borsada elde edilen ve üç ayı aşmadan yapılan alım satım kazançlarının vergilendirilmesi yatırımcıları tedirginliğe sürüklemiştir. Buna karşılık, yatırımcıların vergi avantajlarını kullanmak amacıyla yurtdışı hesaplara yönelmesi ve bu hesaplar aracılığıyla İMKB'de yatırım yapma yolunu seçmesi, "bıyıklı yabancı yatırımcı" tabirinin gündeme gelmesine neden olmuştur. Dolayısıyla borsada yabancı yatırımcıların payı değerlendirilirken bu gelişmenin dikkate alınması gereği ortaya çıkmıştır.

İMKB'nin 1999 yılı performansını değerlendirirken yılı üç ayrı döneme ayırmak faydalı olabilir: 1) Yıl başından genel seçimlere kadar olan dönem, 2) Genel seçimlerden bankalar yasası ve mali milatın ertelenmesine kadar süren dönem ve 3) Mali milatın ertelenmesi ve deprem sonrası ortaya çıkan duruma bağlı olarak IMF yaklaşımlarının somut sonuçlarının olacağına anlaşıldığı dönem ve sonrası.

Yıla en düşük seviyelerde ve 2.564 puandan İMKB-100 bileşik endeksi ile giren İMKB, yıl başında Bülent Ecevit başbakanlığında ve hükümeti erken seçime götürmek üzere 56. hükümetin kurulmasıyla yükselişe geçmiş ve ardından IMF ile sürdürülen Yakın İzleme Anlaşması görüşmelerinin de olumlu etkisiyle yükselişini sürdürmüştür. Bu dönem hem uzun süreden beri uygulanan ekonomi politikalarının piyasaları daraltıcı etkisiyle ve hem de yurtdışı kaynaklı krizin olumsuz etkisiyle kapasite kullanım oranlarının en düşük seviyelere gerilediği ve reel sektör üretiminde bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla reel bazda % 30-50 nispetinde daralmaların yaşandığı bir dönem olmuştur. Buna rağmen, İMKB 1999 yılına çok hızlı bir düşüş sonrası ve en düşük seviyelerde girdiğinden, bu dönemde yükseliş eğiliminde olmuştur. Ancak, işlem hacmi oldukça düşük seviyelerde seyretmiştir. Yılın ilk çeyreğine

denk düşen bu dönem, global krizle birlikte borsada yaşanan düşüşlere karşı bir tepki toparlanması şeklinde gerçekleşmiştir.

İkinci dönemde, genel seçimlerin yapılmasıyla birlikte önce kurulacak koalisyon hükümetinin gözlenmesi süreci beklenmiştir. Ardından hükümetin kurulmasıyla birlikte, piyasaların açılması ve vergi reformunun yeniden düzenlenmesi gibi bazı icraatlar beklenmeye başlanmıştır. Bu dönemde piyasa genelde yatay bir seyir izlemiştir. IMF'nin mutlaka çıkarılmasını istediği ve bankacılık sisteminin rehabilitasyonuna imkan tanıyan bankalar kanununun çıkarılması da piyasaların canlanmasına yeterli gelmemiştir. Bu dönem yeni hükümetin piyasalara yönelik mesajlarının beklendiği ve koalisyon hükümetinin uyumunun gözlemlendiği bir dönem olmuştur,

Üçüncü dönem, mali miladın kaldırılması ve vergi reformunda yeni düzenlemelerin yapılması dönemi olmuştur. Bu dönemde üretimde canlanma belirtileri hissedilmeye başlamış ve özellikle peşin vergide yapılan yeni düzenlemeler nedeniyle reel sektörün rahatlayacağına ilişkin işaretler alınmaya başlamıştır. Depremle birlikte bu canlanma yerini yine tedirginlik ve endişeye bırakmışsa da, hükümetin ekonomi politikaları ve IMF ile anlaşma konusundaki kararlı tutumu ve piyasa dengelerini dikkate alacağına ilişkin beklentilerin artmasıyla birlikte, borsa yeniden yükseliş eğilimine girmiştir. Deprem sonrasında ortaya çıkan hasarın büyüklüğü karşısında tüm dünyadan gelen yardımlar ve zaten sürdürülmekte olan IMF görüşmelerinin depreme de bağlı olarak hızlandırılması ve mali yardım sözlerinin verilmesi üzerine borsa hızını artırarak yükselişini sürdürmüştür. Depremin yaraları henüz taze iken İstanbul'da yapılan AGİT zirvesinden Türkiye ile ilgili çıkan olumlu kararlarla birlikte ABD desteği açık bir şekilde görülmüş ve çok geçmeden IMF ile bir stand-by anlaşması imzalanması konusunda mutabakata varılmıştır. Bu tarihten itibaren borsa, yükseliş hızını daha da artırmıştır. Hazine bonolarına geçmişe dönük olarak getirilen ve "kısmi konsolidasyon" olarak nitelendirilen ek vergiler de borsanın hızlı çıkışını engelleyememiştir. Amerika'nın açık desteklerine karşılık olarak, AB'nin de Türkiye için aday statüsünü kabul etmesi Türkiye'nin mevcut şartlarını düzeltmesi için ikinci güçlü bir dış destek olarak algılanmış ve borsanın yükseliş trendini desteklemiştir. Bu hızla yıl sonuna kadar yükselen borsa hem TL, hem dolar bazında rekorlara imzalar atarak yılı 15,209'da kapatmıştır.

Bu yükselişin temel gerekçesi, IMF ile yapılacak bir stand-by anlaşmasının genel olarak ekonomik yapıyı rehabilite edeceği, kamu açıklarının azaltılmasını icbar edeceği, piyasalarda ekonomik aktiviteleri artıracığı ve yıllardır yaşanan ve sürdürülemez hale gelen iç borç probleminin düşük maliyetli taze dış kaynak girişiyle çözümlenebileceği beklentisidir. Bu anlaşma ile bankacılık sisteminin düzeltilmesi, enflasyonun düşürülmesi, reel faizlerin makul seviyelere çekilmesi ve kamu açıklarının azaltılması hedeflenmektedir. Nitekim daha sonra Merkez Bankası tarafından sunulan "Kur Politikası" çerçevesinde döviz kurları kontrol altına alınarak, faiz ve enflasyon oranlarının düşürüleceği görülmüştür. Faizler hem nominal hem de reel bazda bu politikaya uygun olarak sert düşüşler yapmıştır. Sermaye piyasaları

açısından bakıldığında, bütün bu uygulamaların ve bunlara bağlı beklentilerin gerçekleşmesi halinde kaynakların verimsiz alanlardan üretime yani reel sektöre yöneleceği muhakkaktır. Dolayısıyla finans sermayesinin bu beklentiyi önceden satın alması ve borsaya yönelmesi doğal bir süreç olmuştur.

Bilindiği gibi, borsa ve faiz birbirlerine ters orantılı olan ve zıt hareketlerde bulunan enstrümanlardır. Merkez Bankası'nın ortaya koyduğu çerçeveye uygun olarak Hazine Bonosu faizlerinin düşmesi kaçınılmaz bir şekilde gerçekleşmiştir. Hazine Bonosu faizlerinin düşmesi ve Hazine'nin iç piyasadan daha az borçlanacağını anlaşılmaması ile birlikte, bankalar bir taraftan maliyetlerini düşürebilmek amacıyla mevduat faizlerini düşürürken, diğer taraftan ellerindeki fonları plase edebilecekleri yeni alanların arayışına girmişler ve kredi faizlerini düşürme yoluna gitmişlerdir.

BÖLÜM IV

FİYAT HAREKETLERİ

1. GENEL FİYAT DÜZEYİ

Toptan eşya fiyatlarıyla ölçülen yıllık enflasyon hızında 1998 yılı içinde gözlenen tutarlı gerileme eğilimi, 1999 yılında Nisan ayına kadar devam etmiştir. Yıllık enflasyon hızının yıl ortalarından itibaren yeniden yükselme eğilimi içine girdiği gözlenmektedir. 1999 yılı Mart ayında % 48,2'ye kadar gerileyen yıllık enflasyon hızı, daha sonra tedricen artarak Aralık sonu itibarıyla 62,9'a yükselmiştir. Enflasyon oranındaki bu hızlanmada yılın son dört aylık döneminde aylık fiyat artış ortalamasının (% 5,4) beklenenden yüksek olması etken olmuştur.

TABLO 20: YILLIK ENFLASYON ORANI (Yüzde)

	TOPTAN EŞYA		TÜKETİCİ	
	1999	1998	1999	1998
OCAK	50,0	92,5	65,9	101,6
ŞUBAT	48,3	86,9	63,9	99,3
MART	48,2	86,0	63,5	97,2
NİSAN	50,0	83,3	63,9	93,6
MAYIS	50,0	79,9	63,0	91,4
HAZİRAN	50,3	76,7	64,3	90,6
TEMMUZ	52,4	72,1	65,0	85,3
AĞUSTOS	53,7	67,4	65,4	81,4
EYLÜL	54,4	65,9	64,3	80,4
EKİM	55,2	62,0	64,7	76,6
KASIM	56,3	58,6	64,6	72,8
ARALIK	62,9	54,3	68,8	69,7

KAYNAK: Devlet İstatistik Enstitüsü.

Benzer bir eğilim tüketici fiyatları ile ölçülen yıllık enflasyon hızı için de geçerlidir. 1998 yılında sürekli gerileme eğilimine giren yıllık enflasyondaki bu eğilim 1999 yılı Mayıs ayına kadar devam etmiştir. Mayıs sonu itibarıyla % 63'e gerileyen tüketici fiyat enflasyonu daha sonra % 64-65 bandında dalgalı bir seyir izlemiş, ancak yılın dört-beş aylık döneminde beklenenin üzerinde gerçekleşen aylık fiyat artışları sonucu Aralık sonu itibarıyla % 68,8'e yükselmiştir.

Özetle; 1999 yılında yurtiçi piyasalarda devam eden ciddi boyuttaki durgunluk, yurtiçi ve ihracat talebindeki zayıflık ve % 4-5 civarındaki ekonomik daralmaya rağmen, enflasyon konusunda herhangi bir iyileşme sağlanamamıştır. Toptan eşya fiyatlarına göre yıllık enflasyon hızı 1998 sonunda % 54,3'den, 1999 sonunda % 62,9'a yükselmiştir. Bir önceki yıl sonu itibarıyla % 69,7 seviyesinde gerçekleşen tüketici enflasyonu 1999 sonu itibarıyla da benzer düzeylerde (% 68,8) kalmıştır.

TABLO 21: AYLIK BAZDA FİYAT ARTIŞLARI (Yüzde)

	TOPTAN EŞYA FİYATLARI		TÜKETİCİ FİYATLARI	
	1999	1998	1999	1998
OCAK	3,6	6,5	4,8	7,2
ŞUBAT	3,4	4,6	3,2	4,4
MART	4,0	4,0	4,1	4,3
NİSAN	5,3	4,0	4,9	4,7
MAYIS	3,2	3,3	2,9	3,5
HAZİRAN	1,8	1,6	3,3	2,4
TEMMUZ	4,0	2,5	3,8	3,4
AĞUSTOS	3,3	2,4	4,2	4,0
EYLÜL	5,9	5,3	6,0	6,7
EKİM	4,7	4,1	6,3	6,1
KASIM	4,1	3,4	4,2	4,3
ARALIK	6,8	2,5	5,8	3,3
YILLIK ⁽¹⁾	62,9	54,3	68,8	69,7
YILLIK ORTALAMA ⁽¹⁾	53,1	71,8	64,9	84,6

(1) Aralık 1999 itibarıyla

KAYNAK: Devlet İstatistik Enstitüsü

Aylık bazda fiyat artışları irdelendiğinde; tüketici fiyatlarının 1999'un ilk çeyreğinde aylık ortalama % 4,08, ikinci çeyreğinde % 3,70, üçüncü çeyreğinde % 4,66, dördüncü çeyreğinde de % 5,43 arttığı görülmektedir. Toptan eşya fiyatları ise, yılın ilk çeyreğinde aylık ortalama % 3,66, ikinci çeyreğinde % 3,43, üçüncü çeyreğinde % 4,4, son çeyreğinde de % 5,2 artış kaydetmiştir.

Yılın son 3-4 aylık döneminde beklenenin üzerinde gerçekleşen aylık fiyat artışları ile birlikte, 2000 yılına yüksek miktarda bir "enflasyon stoku" devredilmiş oldu. Buna göre, 2000 yılında fiyatlar aylık bazda hiç artmasa bile, yıllık ortalama enflasyon hızı toptan eşya fiyatlarına göre yaklaşık % 27, tüketici fiyatlarına göre de yaklaşık % 28 civarında gerçekleşecektir. Hükümetin 2000 yılı için toptan eşya fiyatlarına göre % 38,5'lik bir ortalama enflasyon hedefi ile % 20'lik bir yıl-sonu enflasyon hedefi öngördüğü hesaba katılırsa, bu yıla devreden enflasyon mirasının bu hedefleri daha şimdiden tehlikeye soktuğu söylenebilir. 2000 yılına devreden yüksek enflasyon stokunda en büyük etken 1999 yılında özel kesimden daha yüksek oranda fiyat ayarlamalarına giden kamu kesimi olmuştur. Kamu kesiminin 2000 yılına devrettiği enflasyon stoku yaklaşık % 47,5 olarak hesaplanırken, bu oran özel kesim için % 20'nin biraz altında kalmıştır. % 20'lik yıl sonu enflasyon hedefi tutturulduğu takdirde yıllık ortalama enflasyon hızı % 41,7 seviyesinde —yani hedeflenenin yaklaşık 3 puan üzerinde— gerçekleşecektir.

2. KAMU VE ÖZEL KESİM FİYAT ARTIŞLARI

1999 yılı kamu kesimi fiyatlarının özel kesim fiyatlarından çok daha hızlı arttığı istisnai bir yıl olmuştur. Toptan eşya fiyatlarına göre; özel kesim fiyatları % 48,4 oranında artarken kamu fiyatları bunun yaklaşık ikibuçuk katı artış (% 117,7) göstermiştir. Toptan eşya fiyatları genel endeksindeki (kamu ve özel toplamı) artış ise % 62,9 seviyesinde gerçekleşmiştir. Toptan eşya fiyatlarıyla ölçülen yıllık enflasyon hızının 1999 yılı Aralık sonunda % 54,3'den 1999 yılı sonunda, % 62,9'a yükselmesinde özellikle yılın son ayında yapılan kamu zamları etken olmuştur. Kamu kesimi fiyatları sadece Aralık ayında % 14,1 artış gösterirken, bu artışta KDV oranındaki artış, deprem vergileri ve kamu kesimince üretilen mal ve hizmet fiyatlarında yapılan büyük çaplı fiyat ayarlamaları temel etken olmuştur.

TABLO 22: KAMU VE ÖZEL KESİM FİYAT ARTIŞLARI* (Yüzde)

	1999(**)		
	TOPLAM	KAMU	ÖZEL
Tarım, Avcılık, Ormancılık, Balıkçılık	30,0	-	30,0
Madencilik ve Taşocaklığı	94,1	112,8	50,8
İmalat Sanayi	76,7	130,0	59,7
Elektrik, gaz, su	71,3	71,3	-
GENEL	62,9	117,7	48,4

* DİE Toptan Eşya Fiyatlarındaki Yüzde Değişme

** Aralık 1999 itibarıyla

Özetle; genellikle "talep enflasyonu"nın bir göstergesi olarak kabul edilen tüketici fiyat artış hızı —iç piyasadaki zayıf talep şartları, düşük ihracat performansı ve % 4-5 civarındaki ekonomik daralma sebebiyle— 1999 yılı sonunda bir önceki yıl sonu seviyelerinde kalırken, toptan eşya fiyatları yıllık artış hızı —büyük ölçüde kamu fiyatlarındaki artışını etkisi ile— bir önceki yılın yaklaşık 9 puan üzerinde gerçekleşmiştir. Diğer bir ifade ile; kamu kesimi hızlı fiyat artışları 1999 yılı içinde enflasyonun oluşumunda temel bir etken olmuştur. Dünya petrol fiyatlarındaki hızlı artışın maliyetler yoluyla fiyat artışlarını körüklemeye devam ettiği gözlenmektedir.

3. 2000 - 2002 DÖNEMİ ENFLASYONU DÜŞÜRME PROGRAMI

1999 yılı Aralık ayında IMF ile varılan stand-by mutabakatı çerçevesinde uygulanacak enflasyonla mücadele programı tüketici enflasyonunu 2000 yılı sonunda % 25'e, 2001 yılında % 12'ye, 2002 yılında da % 7'ye düşürmeyi hedeflemektedir. Program enflasyonla mücadelede belli başlı üç temel unsura dayanmaktadır:

(i) Mali Disiplin

Sıkı bir maliye politikası uygulanarak, konsolide bütçede 2000 yılı için GSMH'nın % 3,9'u kadar bir temel bütçe (faiz-dışı bütçe) fazlası sağlanması hedeflenmektedir. Deprem harcamaları hariç tutulduğunda bu fazlanın % 5 düzeyinde oluşması hedeflenmektedir. Bu gerçekleştiği takdirde iç borç stokunun GSMH'ya oranının % 27, toplam borç stokunun da % 61 seviyesinde tutulabileceği öngörülmektedir. Bütçe disiplini ile birlikte, yapısal reformlar ve özelleştirmenin hızlandırılması gibi unsurlar programın önemli özellikleri arasında yer almaktadır.

(ii) Düşük Enflasyon Hedefi ile Uyumlu Gelirler Politikası

(iii) Enflasyon Hedefine Endeksli Bir Döviz Kuru ve Para Politikası

Yüksek ve değişken enflasyonlu durumdan tek haneli ve istikrarlı enflasyon durumuna geçiş sürecinde, bu sürecin (ekonomik ve toplumsal) maliyetlerini asgari düzeyde tutabilmek için ekonomik birimlerin enflasyonun gelecekteki seyri ile ilgili beklentilerini aşağı çekmek gerekmektedir. Enflasyon sürecini besleyen ve enflasyonu uzun vadede kalıcı bir olgu haline getiren unsurlardan birisi de toplumun geleceğe yönelik enflasyon beklentilerini geçmişteki enflasyon beklentilerine dayalı olarak belirleme alışkanlığıdır (adaptif beklentiler). Öncelikle böyle bir alışkanlığın terkedilmesi zorunlu görülmektedir.

Merkez Bankası bu amaca yönelik olarak, 2000 yılı başından itibaren farklı bir döviz kuru sistemi takip etmeye başlamış bulunmaktadır. Daha önce kısa vadeli enflasyon beklentileri, dış ödemeler (döviz) dengesi ve kamu kesimi dengesi vb. temel bazı değişkenlere göre yönlendirilen ancak önceden ilan edilmeyen) kur sistemi yerine, önceden ilan edilen ve enf-

lasyon hedefine yönlendirilen bir kur sistemine geçilmiştir. Bu yolla döviz kurunun gelecekteki seyrine ilişkin belirsizliklerden kaynaklanan "risk primi"nin önemli ölçüde azaltılması ve bunun da yurtiçi nominal faiz oranları üzerindeki arttırıcı etkisinin hafifletilmesi öngörülmektedir. Nominal faiz oranlarının belirli bir süre içerisinde ilan edilen kur artışı ile tutarlı bir düzeye gerileyerek, reel faiz oranlarının ve döviz bazında faiz oranlarının uluslararası piyasa oranlarına yaklaşabileceği tahmin edilmektedir.

Yeni döviz kuru politikası ile Merkez Bankası önceden ilan ettiği döviz kurları (fiyat) üzerinden piyasanın kendisinden talep ettiği kadar döviz satmayı ve piyasanın arz ettiği kadar döviz almayı taahhüt etmiş olmaktadır. Net İç Varlıkların alabileceği maksimum değer ise 2000 yılı için eski 1,200 trilyon TL olarak sabitlenmiş, faiz oranlarının ani ve aşırı hareketliliğini önlemek amacıyla da artı/eksi yüzde 5 bandı içinde dalgalanmasına müsaade edilmiştir. Diğer bir ifade ile, Merkez Bankası bilançosundaki net iç varlıklar sabit kalacak, parasal taban ancak net dış varlıklardaki artış/azalışa göre artıp/azalacaktır. Basitçe; ekonomide likidite ancak döviz karşılığı yaratılacaktır.

Bu sistemde parasal taban (ve dolayısıyla para arzı) Merkez Bankası döviz rezervlerindeki artış/azalışlara bağımlı hale gelmektedir. Döviz rezervlerindeki hızlı artış, bu artışın parasal taban üzerindeki genişletici etkisi başka bir yolla (örneğin net iç varlıkların azaltılması) telafi edilmeyeceği (yani sterilize edilmeyeceği) için, parasal taban ve likidite de buna paralel olarak genişleyecektir. Ancak buna da "otomatik bir uyum mekanizması"nın devreye gireceği kabul edilmektedir. Buna göre ekonomide oluşan "aşırı" likidite nominal (TL) faiz oranlarını aşağı çekecek, döviz talep artacak; döviz kurunun önceden ilan edilen seviyelerde tutmak için MB piyasaya döviz satarak döviz rezervlerini azaltacak ve bu yolla piyasadaki TL likidite fazlası geri çekilecektir. Sistem prensip olarak böyle işleyecek olmakla birlikte Türkiye'ye çok büyük çaplı döviz girmesi ve/veya Merkez Bankası-dışı kesimin büyük çaplı bir TL ikamesine (dövizden çıkıp TL'ye girme durumu) girmesi durumunda, önceden ilan edilen kur hedefini tutturma hedefi, TL likidite (ve para arzı) üzerinde kontrolün kaybedilmesi ile sonuçlanabilir. Bu durumda enflasyon hedefi tehlikeye girecek, fiili (gerçekleşen enflasyon hızı) kur hedefinin üzerine çıkarak, TL'nin aşırı değerlenmesine (over valuation) yol açabilecektir.

Özetle; para politikasının büyük ölçüde döviz kuru hedefine bağımlı ve onun bir türevi haline getirilmiş olması, para arzının ve dolayısıyla enflasyon hızının gelecekteki seyri ile ilgili belirsizlikleri de beraberinde getirmektedir. Bu tür bir kur politikası ile para arzının öngörülen enflasyon hedefi ile tutarlı seviyelerinin üzerinde artış göstermesi ve sonuçta hedeflenen enflasyon oranının tutturulamaması ihtimal dahilindedir.

BÖLÜM V

DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER

1. ULUSLARARASI PARA VE EMTİA PİYASALARI

(i) Para Piyasaları

1999 yılı Avrupa Para Birliğinin gerçekleştiği ve tek para sistemine geçildiği önemli bir başlangıç noktasıydı. Euro, 1 Ocak 1999 günü 1,16875 dolar kuru ile işleme başladı. Başlangıçta bu değeri koruduysa da, geçen süre içinde ABD ekonomisinin sağlıklı bir büyüme trendi izlemesi, Avrupa ülkelerinde özellikle Almanya'da işsizlik oranının artması ve Amerikan ekonomisine göre daha az bir büyüme göstermesi gibi nedenlerle dolar karşısında gücünü koruyamayarak 1,07 seviyelerine kadar geriledi. Ardından Kosova krizi, Avrupa Merkez Bankasının Euro'nun değer kaybına müdahale etmeyeceğine ilişkin göstergeler ve ABD ekonomisinin sağlıklı büyümesine bağlı olarak Dow Jones'daki hızlı artışlar Euro'nun 1 \$ seviyesine ve hatta yıl sonunda bir ara 1 \$'ın da altına düşmesine neden oldu. Böylece Euro işleme başladığı ilk yılda gücünü toparlamaya çalışırken spekülasyonların saldırılarına maruz kaldı ve yılı 1,0121 \$ seviyesinden kapattı (% 13'lük bir düşme).

Diğer taraftan, Japon ekonomisi bankacılık sisteminde yaşamış olduğu kriz sonrası, iki yıldır ekonominin rehabilitasyonu ve bankacılık sistemlerinin düzenlenmesi gibi nedenlerle yeniden yapılanma sürecinde bulunuyordu. Dolar karşısında yıla 113,75 seviyesinde başlayan yen, yıl içerisinde Japon ekonomisinden çok iyi haberler gelmesine ve piyasaların yen'in yükselişi yönünde hareket etmelerine rağmen, Japon Merkez Bankası yen'in yükselişini engelleme yönünde gayret sarf etti. Hatta 0'a yakın faiz oranlarına rağmen faiz oranlarını aşağıya çekerek oynama tehdidini de kullandı. Bütün bu gelişmelerle yen yılı 102,88 seviyesinden kapattı.

TABLO 23: BAŞLICA PARA BİRİMLERİ

	1999 Yılbaşı	1999 Yılsonu	Değişim %
\$/DM	1,6750	1,9324	15
\$/Y	113,8500	102,2200	-10
£/\$	1,6540	1,6186	-2
Euro/\$	1,1687	1,0121	-13

(ii) Emtia Piyasaları

1998 yılı emtia piyasalarının tümünde önemli düşüşlerin yaşandığı bir yıl olmuştu. Ham petrol, buğday, mısır, şeker, kakao, pamuk gibi ürünlerin hepsi 1999 yılına girerken düşük seviyelerde bulunuyorlardı. Global kriz bu mamulleri üreten ülkelerin daha ucuz fiyatta razı olmalarına ve ürünlerini daha ucuza dünya piyasalarına sunmalarına mecbur bırakmıştı. Buradaki temel faktör, üretici ülkelerin ürettikleri emtiaları satarak, global krizden en az hasarla çıkmak amacıyla döviz dengelerini dikkate almalarından kaynaklanıyordu.

1999 yılına bu şartlar altında ve oldukça düşük seviyelerde giren emtia borsaları 1999 yılında da ham petrol gibi bazı ürünlerin dışında özellikle ilk yarıda düşüşüne devam etti. Ham petrol üreticilerinin kısıntıya gitmesi enerji ve petrol türevi fiyatlarında önemli yükselişlerin meydana gelmesine neden oldu.

Emtia piyasalarında yaşanan düşüşler genellikle üretici ülkelerin satış baskısı altında kalmaya devam etti. Üretim özellikle buğday ve mısır gibi ürünlerde talebin üzerinde seyretti. Palm yağı ve pamuk gibi ürünlerde üretici ülkelerde yaşanan sıkıntılar nedeniyle gelen üretici satışları genelde ürün fiyatları üzerinde olumsuz etki yapmaya devam etti. Bu ürün-

TABLO 24: ULUSLARARASI EMTİA PIYASALARINDAKİ FİYAT HAREKETLERİ

Ürün	Birim	1999 Yılbaşı	1999 Yılsonu	Değişim %
Kakao	\$/ton	1.531,00	863,00	-44
Şeker	cent/lbs	8,24	6,12	-26
Mısır	cent/bushel	247,5	204,5	-17
Buğday	cent/bushel	282,75	248,5	-12
Pamuk	cent/lbs	60,36	50,74	-16
Ham Petrol	\$/barrels	10,54	24,93	137
Bakır	cent/lbs	71	88	24
Soğuk Saç	\$/ton	220	280	27
Kraft Kağıt	\$/ton	613,17	621,26	1

lerde bir yandan üretici satışlarının baskısı yaşanırken, diğer yandan üreticilerin fiyatları düşük bularak mal satmama tehditleri gündeme geldiyse de piyasalar bu tehditleri fazla ciddiye almadı. Kakao piyasalarında buna benzer durumlar Fildişi Sahili'nde yaşanırken, arz-talep dengesinde arzın tüketimden fazla olması nedeniyle piyasalar üzerinde etkili olmadı.

2) ÖDEMELER DENGESİ

TABLO 25: ÖDEMELER DENGESİ (MİLYON Dolar)

	(OCAK-KASIM)	
	1999(*)	1998
CARİ İŞLEMLER		
İHRACAT (FOB)	26.154	28.748
Bavul Ticareti	2.023	3.518
İTHALAT (FOB)	-35.161	-41.661
DIŞ TİCARET DENGESİ	-9.007	-12.913
DIĞER MAL VE HİZMET GELİRLERİ	17.105	23.519
Turizm	4.977	6.938
Faiz	2.119	2.151
Diğer	10.009	14.430
DIĞER MAL VE HİZMET GİDERLERİ	-13.364	-13.966
Turizm	-1.400	-1.663
Faiz	-4.877	-4.283
Diğer	-7.087	-8.020
ÖZEL KARŞILIKSIZ TRANSFER (NET)	4.472	5.009
İşçi Dövizleri	4.154	4.811
RESMİ KARŞILIKSIZ TRANSFER (NET)	287	128
CARİ İŞLEMLER DENGESİ	-507	1.777
SERMAYE HAREKETLERİ DENGESİ (REZERV HARIÇ)	6.700	905
DOĞRUDAN YATIRIMLAR	30	442
PORTFÖY YATIRIMLARI	2.453	-6.104
DIĞER UZUN VADELİ SERMAYE HAREKETLERİ	-93	3.661
KISA VADELİ SERMAYE HAREKETLERİ	4.310	2.906
NET HATA VE NOKSAN	-1.464	-1.871
REZERV HAREKETLERİ	-4.729	-811
Resmi Rezervler	-4.858	-606

(*) Geçici

(i) Dış Ticaret Dengesi:

1999 yılı ithalat hacmindeki kaydadeğer daralmaya bağlı olarak dış ticaret açığının azaldığı bir yıl olmuştur. 1999 yılının ilk onbir ayına ilişkin (geçici) rakamlar; geçen yılın ilk onbir aylık döneminde 41,6 milyar Dolar düzeyinde gerçekleşen ithalat hacminin, hammadde/ara malı ve yatırım malları ithalatındaki gerilemeye dayalı olarak, 1999'un benzer döneminde yüzde 15,6'lık bir azalışla 35,2 milyar Dolar seviyesine gerilediğine işaret etmektedir. Benzer gerileme eğiliminin ihracatta da yaşandığı, bavul ticareti dahil toplam ihracat hacminin yılın ilk onbir aylık döneminde geçen yıla göre % 9'luk bir azalışla 26 milyar 154 milyon Dolar seviyesinde gerçekleştiği, ancak ihracattaki düşüş eğiliminin Ekim ve Kasım aylarında bir miktar yavaşlamış olduğu görülmektedir. Bavul ticaret hacminin geçen yıla göre % 40'a yakın bir oranda düştüğü ve 2 milyar Dolara gerilediği tahmin edilmektedir.

Ekonomik daralmaya paralel olarak dış ticaret hacminin (ithalat ve ihracat toplamı) 1999 un ilk onbir aylık döneminde geçen yılın benzer dönemine mukayese ile % 13 civarında gerilediği ve 61,3 milyar Dolar seviyesine indiği görülmektedir.

İthalat ve ihracattaki azalma sonucu, dış ticaret açığının —bir önceki yıla göre yüzde % 30 azalışla— yılın ilk onbir aylık döneminde 9 milyar Dolar seviyesine indiği gözlenmiştir.

TABLO 26: AYLIK BAZDA DIŞ TİCARET GELİŞMELERİ (MİLYON DOLAR)

	İHRACAT		İTHALAT	
	1999	1998	1999	1998
OCAK	1.864	2.194	2.203	3.106
ŞUBAT	2.160	2.064	2.793	3.875
MART	2.364	2.477	2.992	4.364
NİSAN	1.904	1.917	3.328	3.635
MAYIS	2.181	2.418	3.384	4.179
HAZİRAN	2.030	2.262	3.525	4.167
TEMMUZ	2.172	2.209	3.616	4.192
AĞUSTOS	1.885	2.237	3.148	3.729
EYLÜL	2.168	2.208	3.638	3.660
EKİM	2.477	2.495	3.563	3.638
KASIM	2.370	2.253	3.709	3.512
ARALIK		2.239		3.870
11 AYLIK	23.704	24.734	35.893	42.051
YILLIK		26.974		45.921

Yılın ilk onbir aylık dönemi itibarıyla ihracatın ithalatı karşılama oranı, 1998 yılında % 69'dan 1999 yılında % 74,4'e yükselirken, bu yükselişteki temel etken ithalat hacmindeki ciddi daralma olmuştur.

Dış ticaretin mal grupları itibarıyla gelişimi incelendiğinde; ara malları ithalatının yılın ilk on aylık döneminde % 18 azalışla 21 milyar 238 milyon Dolara, sermaye malları ithalatının % 28 civarında azalışla 6 milyar 777 milyar Dolara, tüketim malları ithalatının da % 12 azalışla 3 milyar 919 milyon Dolara gerilediği görülmektedir. Ara malları ihracatı geçen yıla göre yaklaşık % 7,5, tüketim malları ihracatı da yaklaşık % 8 civarında gerileme göstermiştir.

TABLO 27: MAL GRUPLARINA GÖRE DIŞ TİCARET (OCAK-EKİM)

(BİN DOLAR)

	İHRACAT		İTHALAT	
	1999	1998	1999	1998
SERMAYE MALLARI	1.413.703	1.144.379	6.773.450	8.722.782
ARA MALLARI	8.710.921	9.375.357	21.238.552	25.114.521
TÜKETİM MALLARI	11.048.949	11.950.747	3.919.782	4.409.621
DİĞER	31.550	11.791	256.755	292.655
İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI (%)	65.9	58.3		

(ii) Görünmeyen Kalemler Dengesi:

Mal ithalat ve ihracatında gözlenen daralma, görünmeyen kalemler için de söz konusudur. Turizm gelirleri 1999 yılının ilk onbir ayı itibarıyla geçen yıla göre yüzde 30 civarında azalışla 4 milyar 977 milyon Dolara gerilerken, turizm giderleri de % 16 civarında azalış göstermiştir. Buna göre net turizm gelirleri 1 milyar 698 milyon Dolar azalışla 3 milyar 577 milyon Dolara gerilemiştir.

Aynı dönemde işçi döviz girişlerinde de yavaşlama olduğu, 1998 yılının ilk onbir ayında 4 milyar 811 milyon Dolar seviyesinde gerçekleşen işçi döviz girdilerinin 1999'un benzer döneminde 4 milyar 154 milyon Dolara gerilediği gözlenmektedir.

(iii) Cari İşlemler Dengesi:

1998'in ilk onbir aylık döneminde toplam 57 milyar 404 milyon Dolar döviz geliri elde edilirken, bu miktar 1999'un benzer döneminde 48 milyar 18 milyon Dolara gerilemiştir. Benzer şekilde 1998'in aynı döneminde 55 milyar 627 milyon Dolar düzeyinde gerçekleşen toplam döviz harcamaları, 1999 yılında 48 milyar 525 milyon Dolar seviyesine inmiştir. Bunun so-

nucu, cari işlemler dengesi 1998'in ilk onbir aylık döneminde 1 milyar 777 milyon Dolar fazlalık verirken, bu fazlalık 1999'un aynı döneminde 507 milyon Dolarlık bir açığa dönüşmüştür. Dış ticaret açığındaki kayda değer gerilemeye rağmen, cari işlemler dengesinde oluşan açık esas itibarıyla 1999 yılında turizm ve diğer görünmeyen kalem gelirlerinde ortaya çıkan azalmadan kaynaklanmıştır.

TABLO 28: DÖVİZ GELİR-GİDER DENGESİ (MİLYON DOLAR)

	(OCAK-KASIM)	
	1999(*)	1998
DÖVİZ GELİRLERİ	48.018	57404
İHRACAT	26.154	28.748
Bavul Ticareti	2.023	3.518
TURİZM	4.977	6.938
İşçi Döviz	4.154	4.811
DİĞER	12.733	16.907
DÖVİZ GİDERLERİ	48.525	55.627
İTHALAT	35.161	41.661
TURİZM	1.400	1.663
FAİZ	4.877	4.283
DİĞER	7.087	8.020
FARK	-507	1.777

(iv) Sermaye Hareketleri Dengesi

1999 yılının ilk onbir aylık döneminde sermaye hareketleri hesabı, büyük ölçüde kısa vadeli sermaye ve portföy yatırımları yoluyla yurtdışından sermaye girişlerine bağlı olarak 6 milyar 700 milyon Dolar fazla vermiştir. Geçen yılın aynı döneminde portföy yatırımları altında 6,1 milyar Dolar civarında net sermaye çıkışı gözlenirken, bu yıl 2,4 milyar Dolara yakın net sermaye girişi elde edilmiştir. 1999 yılında kısa vadeli sermaye girişinde de hızlanma kaydedilmiş, yılın ilk on aylık döneminde 4,3 milyar Dolar civarında net kısa vadeli sermaye girişi elde edilmiştir (geçen yılın aynı dönemindeki toplam sermaye girişi 2,9 milyar Dolar civarında idi). Doğrudan yatırımlar yoluyla sermaye girişi yavaşlarken, diğer uzun vadeli sermaye hareketlerinde net çıkış (azalış) kaydedilmiştir.

(v) Rezerv Hareketleri

Yılın ilk onbir aylık döneminde cari işlemler dengesi 507 milyon Dolar açık verirken, sermaye hareketleri hesabında net 6 milyar 700 milyon Dolar fazla oluşmuştur. Bunun sonucu resmî rezervler 4 milyar 858 milyon Dolar artış kaydetmiştir. Rezerv hareketleri hesabı ise 4 milyar 729 milyon Dolar fazla vermiştir.

3. DIŞ BORÇ STOKU

Toplam dış borç stoku, 1999 yılının ilk dokuz aylık döneminde bir önceki yıl sonuna göre dolar cinsinden 519 milyon Dolar (binde 5'e yakın bir) artış göstermiştir. ABD Doları'nın başta EURO olmak üzere diğer bazı para birimlerine karşı 1999 yılında değer kazanması, Türkiye'nin bu para birimleri cinsinden dış borçlarının Dolar cinsinden değerini azaltmış, bu "parite etkisi" Dolar cinsinden dış borçların fazlaca artış göstermemesine yol açmıştır. Kısa vadeli borçların dolar cinsinden değeri ilk dokuz ayda 3 milyar Dolara yakın artışla 30,2 milyar Dolara ulaşırken, orta ve uzun vadeli borçların dolar değeri 2,4 milyar Dolar gerileyerek 74,1 milyar Dolar civarında gerçekleşmiştir.

IMF ile varılan stand-by anlaşması ve yeni kur politikasının kur riskini ortadan kaldıracak biçimde uygulanmasının 2000 yılında ve sonrasında sermaye girişini hızlandıracağı beklenmektedir. Yeni para ve kur politikasının başarılı olması durumunda, iç borç stokunun dış borçlanma ile ikame edilmesi uygulanan politikaların beklenen bir sonucu olacaktır.

TABLO 29: DIŞ BORÇ STOKU (MİLYON DOLAR)

(BORÇLULARA GÖRE)	1997	1998	1999		
			MART	HAZİRAN	EYLÜL
KISA VADELİ DIŞ BORÇLAR	22.634	27.236	27.548	27.960	30.201
(a) Merkez Bankası (MB)	889	905	838	778	748
(b) MB Kredileri	30	7	13	13	13
(c) Kredi Mektuplu DTH	859	898	825	765	735
(d) Ticari Bankalar	8.503	11.159	11.540	10.931	12.090
(e) Diğer Sektörler	13.242	15.172	15.170	16.251	17.363
ORTA VE UZUN VADELİ DIŞ BORÇLAR	68.628	76.625	75.298	73.669	74.179
(a) Kamu	39.290	40.118	39.693	38.793	39.244
(b) Merkez Bankası	10.868	12.073	11.263	10.662	10.721
(c) Özel	18.470	24.435	24.337	24.210	24.214
(c.1) Finansal	5.601	6.677	6.463	6.145	5.727
(c.2) Finansal Olmayan	12.868	17.758	17.874	18.065	18.487
TOPLAM DIŞ BORÇ STOKU	91.262	103.861	102.846	101.629	104.380

4. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

1999 yılının ilk on aylık döneminde doğrudan yatırım olarak net 143 milyon Dolar sağlanırken, bu miktar geçen yılın aynı döneminde 436 milyon Dolar seviyesinde idi.

1999 yılında toplam 1019 adet izinde sağlanan yabancı sermaye izin tutarı 1 milyar 700 milyon Dolar civarındadır (bir önceki yıl 1 milyar 647 milyon Dolar).

Verilen yabancı sermaye izin tutarı cinsinden, imalat sanayi sektörü yüzde 66 pay alırken, bunu yüzde 32.5 ile hizmetler sektörü takip etmiştir. Tarım sektörü yüzde 1 pay elde ederken madencilik sektörünün payı binde 4'ün altında kalmıştır.

TABLO 30: YABANCI SERMAYE İZİN TUTARLARI (1999)

SEKTÖR	İZİN ADEDİ	İZİN VERİLEN YABANCI SERMAYE (000 USD)
TARIM	32	17.191
MADENCİLİK	14	6.757
İMALAT SANAYİ	413	1.123.216
HİZMETLER	560	553.205
GENEL TOPLAM	1.019	1.700.369

5. DÖVİZ KURU

Türk Lirası 1999 yılında ABD Doları'na karşı % 72, Alman Markı'na karşı % 48, Japon Yeni'ne karşı % 96 oranında nominal değer kaybına uğramıştır.

Merkez Bankası 2000 yılı başından itibaren 3 yıl süre ile yeni bir kur politikası izleyeceğini ilan etmiştir. Döviz kuru politikası Ocak 2000-Haziran 2001 dönemini kapsayan 18 aylık ilk alt dönemde "enflasyon hedefine yönelik kur sepeti" şeklinde, takip eden 18 aylık ikinci alt dönemde ise "kademeli olarak genişleyen band" şeklinde uygulanacaktır. Buna göre, Ocak-Aralık 2000 dönemini kapsayan ilk 12 aylık dönemde, kur sepetindeki nominal artış —aynı zamanda toptan eşya fiyatlarına göre 2000 yılı Aralık sonu enflasyon hedefi olan— % 20 ile sınırlandırılmış bulunmaktadır. Merkez Bankası 18 aylık ilk alt dönemde, üçer aylık dönemler sonunda önceki dokuz aylık dönemdeki döviz kur sepeti artış oranı (önceden ilan edildiği gibi) korunmak üzere, ilave üç ay için enflasyon hedefi ile tutarlı kur artış oranı ilan edecektir. Bu yöntemle her üç ayın sonunda gelecek 12 aylık dönemin kur artış oranı kamuoyunca biliniyor olacaktır. Programın 1 Temmuz 2001 tarihinde başlayan ikinci 18 aylık döneminde "band" uygulamasına geçilecek, band 1 Temmuz 2001'den 31 Aralık 2001'e kadar % 7,5'e, 30 Haziran 2002'ye kadar % 15'e ve 31 Aralık 2002'ye kadar da % 22,5'a yük-

selecektir. Band uygulaması, döviz kurunun band alt ve üst sınırları içindeki hareketlerine Merkez Bankası'nın müdahalede bulunmayacağı anlamına gelmektedir. Bandın şimdiden açıklanması ile, 18 aylık dönemde uygulanacak kur politikasından kademeli olarak hangi stratejiyle çıkılacağı ilan edilmiş olmaktadır.

TABLO 31: DÖVİZ KURU SEPETİNİN 2000 YILI İÇİN İLAN EDİLEN SEYRİ

AYLAR	1 USD + 0.77 EURO'DAN OLUŞAN SEPETİN AY SONU DEĞERİ	DÖVİZ KURU SEPETİNDEKİ YÜZDE DEĞİŞİM		
		AYLIK ARTIŞ ORANI	KÜMÜLATİF ARTIŞ ORANI	GÜNLÜK ARTIŞ ORANI
ARALIK 1999	959.020,46			
OCAK 2000	979.159,89	2,1	2.100	0,067
ŞUBAT	999.722,25	2,1	4.244	0,072
MART	1.020.716,42	2,1	6.433	0,067
NİSAN	1.038.068,59	1,7	8.243	0,056
MAYIS	1.055.715,76	1,7	10.083	0,054
HAZİRAN	1.073.662,93	1,7	11.954	0,056
TEMMUZ	1.083.620,55	1,3	13.410	0,042
AĞUSTOS	1.101.759,61	1,3	14.884	0,042
EYLÜL	1.116.082,49	1,3	16.377	0,043
EKİM	1.127.243,31	1,0	17.541	0,032
KASIM	1.138.515,75	1,0	18.717	0,033
ARALIK	1.149.900,90	1,0	19.904	0,032

SEPET = 1 USD + 0,77 EUR

SEPET = USD (1+0,77 * CARİ ÇAPRAZ PARİTE)

USD = SEPET / (1+0,77 * CARİ ÇAPRAZ PARİTE)

EUR = USD * CARİ ÇAPRAZ PARİTE

6. TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

Avrupa Birliği'nin 1999 yılı Aralık ayı başlarında yapılan Helsinki Zirvesi'nde varılan sonuçlardan birisi de Türkiye'nin aday ülke statüsüne alınması olmuştur. 1997 yılı Aralık ayında Lüksemburg Zirvesi sonrası yaşanan hezeyan ve hayal kırıklığı ne kadar yanlış ise, Helsinki Zirvesi'nden sonra gösterilen aşırı sevinç de o derece hatalı olmuştur; zira Türkiye'nin önüne konan genel ve özel şartlar bu aday üyeliğin tam üyelik öncesinde çok uzun bir bekleme odası anlamına gelmektedir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile 40 yıldır süregelen Ortaklık ilişkisi'nden üyelik aşamasına geçişin sadece başlangıcı olan aday üyelik statüsü, 1987'de yapılan tam üyelik başvurusundan ancak 12 yıl sonra elde edilebilmiş olup, Helsinki Zirvesi ile Türkiye'nin önüne konan yol haritası tam üyeliğin en erken 2010 yılında gerçekleşebileceğini göstermektedir.

Adaylık Statüsü'nün Türkiye'nin uluslararası alanda imajını güçlendireceği, yabancı sermaye girişini arttıracacağı, özellikle Kopenhag kriterlerine uyum yükümlülüğünün içeride yapısal ekonomik reformları hızlandıracağı, ve Türkiye'de demokratik hukuk devleti olma ve temel insan hakları ve özgürlükler alanlarındaki eksikliklerin tamamlanması için kapsamlı siyasi ve sosyal reformların acilen yapılması beklenmektedir.

"Bununla beraber, Kopenhag kriterlerinden başka Türkiye'nin önüne Kıbrıs, Ege ve terör örgütü lideri Apo'nun idamı hususunda konan şartlar milli menfaatlerimiz açısından çok riskli ve ağırdır. Helsinki Zirvesi'nden sonra, Kıbrıs'ta iki taraf arasındaki barış görüşmelerinde anlaşma sağlanamasa bile Avrupa Birliği Kıbrıs Rum kesimini Kıbrıs Cumhuriyeti adıyla tam üyeliğe kabul edeceğini ortaya koymuştur. Almanya, Fransa gibi ülkeler bu konudaki itirazlarını kaldırmış durumdadır. Türkiye, Kıbrıs Rum Kesimi'nin tüm üyelik kararının çıkmasını önleme imkanından mahrum olacak gibi görünmektedir. Daha da önemlisi, Türkiye'nin tam üyelik müzakerelerinde Yunanistan yanında, AB'ye alınmış Kıbrıs Rum Kesimi de engelleyici ve talepkar olabilecektir.

Diğer taraftan, Yunanistan ile Ege'deki mevcut ihtilafların çözümü konusunda 2004 yılı sonuna kadar Türkiye ile Yunanistan arasında anlaşma sağlanamazsa, Yunanistan'ın isteği doğrultusunda Lahey'deki Uluslararası Adalet Divanı'na gidilmesi şartı önümüze konulmaktadır.

Burada kritik konu, Kıbrıs ve Ege konusunda Türkiye'nin önüne konan şartlar 2004 yılı sonuna kadar yerine getirilirse, AB Türkiye ile tam üyelik müzakerelerini başlatacaktır. Halbuki ikinci gruptaki diğer altı aday ülkeler ile tam üyelik müzakereleri Şubat 2000 içinde başlamıştır. Birinci gruptaki altı aday ülke ile tam üyelik müzakereleri ise 1998 yılından beri sürdürülmektedir. İşte Türkiye'nin önüne konan bu fatura, Kıbrıs ve Ege'deki ihtilafların çözümü alanındaki müzakerelerde Türkiye'nin ve KKTC'nin pazarlık gücünü zayıflatacak niteliktedir. Çünkü karşı taraf taleplerinde ısrarcı olacak ve AB desteğini de arkasına alacaktır.

TABLO 32 : TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ İLE DIŞ TİCARETİ

	1999 (İlk 11 Ay)	1998	1997	1996	1995
AB'YE İHRACAT					
Tutarı (Milyon Dolar)	12.756	13.437	12.247	11.548	11.078
Yüzde Değişim (%)	3,2	9,7	6,1	4,2	28,3
Toplam İhracattaki Payı (%)	53,0	50,0	46,7	49,7	51,2
AB'DEN İTHALAT					
Tutarı (Milyon Dolar)	18.875	24.091	24.869	23.138	16.860
Yüzde Değişim (%)	-13,9	-3,1	7,5	37,2	64,0
Toplam İthalattaki Payı (%)	52,0	52,5	51,2	53,0	47,2
AB İLE DIŞ TİCARET DENGESİ					
Tutarı (Milyon Dolar)	-6.119	-10.654	-12.622	-11.590	-5.782

Yunanistan ve Kıbrıs Rum Yönetimi AB Türkiye ile tam üyelik müzakerelerini başlattıktan sonra da Türkiye'nin nihai üyeliğini engellemek için veto tehdidi ile yine engeller çıkarma ve taviz koparma peşinde olabilecektir.

Diğer yandan, 1996 başında yürürlüğe giren Gümrük Birliği sonrası Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan dış ticaretinde 1996, 1997 ve 1998 yıllarında yaşanan büyük dış ticaret açığı patlaması, 1999 yılında Gümrük Birliği öncesi seviyesine inmiştir. İlk onbir aylık dış ticaret verilerine göre, Avrupa Birliği'ne yapılan ihracat 12 milyar 756 milyon dolar seviyesinde kalırken, AB üyesi ülkelerden yapılan ithalat ise 18 milyar 875 milyon dolar düzeyine gerilemiştir. İhracattaki artış bir önceki yılın aynı dönemine nispetle % 3,2 oranında kalmış, ancak ihracattaki genel gerileme sayesinde AB ile ihracatın toplam ihracat içindeki payı % 53'e çıkmıştır. AB'den yapılan ithalat ise, 1999'da yaşanan durgunluk sebebiyle % 13,9 oranında gerilemiştir. Nitekim toplam ithalat içinde AB'den yapılan ithalatın payı (% 52) fazla değişmemiştir. Böylece 1996 – 1998 yılları arasında yıllık 10 milyar doların üzerinde seyreden AB ile dış ticaret açığı, 1999'un ilk onbir aylık döneminde 6 milyar dolar seviyelerine düşmüştür. Ancak Gümrük Birliği sebebiyle başlayan trendin 1999'da tersine çevrilmiş olmasını, daha ziyade Türkiye'de 1999'da yaşanan ekonomik durgunlukla ifade etmek yerinde olacaktır.

BÖLÜM VI

DEĞERLENDİRME VE MÜSİAD'IN ÖNERİLERİ

1. DEĞERLENDİRME

Nisbeten olumlu dış ekonomik konjonktür ve yurtiçi mali piyasalarda gözlenen istikrarlı trende karşın, Türk ekonomisi 1999 yılında son yirmi yıllık dönemin en kötü performanslarından birisini sergilemiştir. Reel milli gelirin % 5 civarında küçüleceği tahmin edilirken, enflasyon cephesinde de hiçbir iyileşme sağlanamamış, kamu kesimi ve bütçe dengeleri daha da bozulmuştur. Özel kesim yatırımları kaygı verici bir daralma gösterirken, dış ticaret sektörü de ciddi bir küçülme yaşamıştır.

Özetle; 1999 yılı yıllardır sürdürülen ve sadece rant ekonomisini besleyip büyümeye yönelik ekonomi politikalarının nihai iflasının ilân edildiği bir yıl olmuştur. Başka bir ifade ile, yüksek kronik enflasyon ve yüksek reel faiz politikalarının uzun vadede sürdürülebilir bir durum olmadığı Türkiye örneğinde en somut ifadesini bulmuştur. Bu durumun hükümetler ve kamu otoriteleri tarafından "gecikmeli de olsa anlaşılması" ve bu durumun değiştirilmesi yönünde bir arayış ve çabanın içersine girilmiş olması Türkiye adına bir kazanç olmakla birlikte, geciktirilmiş ve ertelenmiş çözümler bugün Türk toplumunun önüne ağır bir fatura çıkarmıştır.

Uzun yıllardır yaşanan yüksek ve değişken enflasyon süreci, ekonomide ciddi yapısal bozukluklar ve verimsizlikler meydana getirmiş, ekonomik faaliyetlerde verimlilik geri plana itilirken yüksek risk primleri ödenir hale gelmiştir. 2000 yılı başından itibaren IMF desteği ile uygulamaya konan ekonomik istikrar programı, problem alanlarını tesbitte büyük ölçüde isabetli yaklaşımlar içermektedir. Yüksek enflasyon, yüksek reel faiz, büyük boyutlu kamu iç borçlanması, sosyal güvenlik kurumlarının durumu vb. konular programın vurguladığı problem alanları arasında yer almaktadır. Ancak, öne sürülen çözüm önerilerinin yine büyük ölçüde parasal ağırlıklı olduğu gözlenmektedir. Enflasyonla mücadele hemen tümüyle döviz kuru politikasına ve onun bir türevi düzeyine indirgenen para politikasına dayandırılmaktadır. Uygulanacak döviz kuru politikası ile Türkiye'ye beklenenin altındaki döviz girişi kadar, aşırı döviz girişi de sorun yaratabilecek, parasal hedeflerin ve dolayısıyla enflasyon hedefinin tutturulması zorlaşacaktır. Yılbaşından bu yana uygulanan döviz kuru politikası ile

TL'nin kısa vadede (en az ilk 6 aylık dönemde) "aşırı değerlenmesi, bunun sonucu dış ticaret açığının artması beklenebilir. Cari dengede oluşacak açığın net sermaye girişleri ile dengelenememesi ve döviz rezervlerinin erimesi durumunda, döviz kurunun gelecekteki seyri ile ilgili spekülasyon beklentiler de hızlanacaktır.

Ülkeye aşırı döviz girmesi durumunda da, döviz kuru hedefi ile cari enflasyon arasında bir uyumsuzluk ortaya çıkacaktır. % 20'lik kur hedefini tutturmak amacıyla yönelik olarak Merkez Bankası'nın piyasalara müdahale edip, Türk Lirası likiditesini yükseltmesi parasal genişlemeyi hızlandıracaktır. Zira MB açıkladığı programda döviz rezervlerinin para arzı üzerindeki azaltıcı/arttırıcı etkisini "kısırlaştırmayı" (sterilizasyon) dengelemeyi öngörmektedir.

Mevcut şartlarda Merkez Bankası'nın % 20'lik yıl sonu enflasyon hedefi oldukça iddialı bir hedef görünümündedir. Enflasyonun yıl sonu itibarıyla % 35-40 civarında gerçekleşmesi de aslında program açısından bir başarı sayılacaktır.

Düşük enflasyon ve istikrarlı döviz kuru vasıtasıyla sağlanacak makro-ekonomik istikrar ortamı, istikrarlı ve yüksek büyüme hızı açısından gerekli ama yeterli olmayan bir durumdur. Program, büyüme/yatırım/istihdam gibi reel değişkenler için makro istikrarın sağlanmasının ötesinde fazlaca başka bir tedbir içermemekte, makro istikrarın sağlanmasının otomatik olarak sürdürülebilir bir büyüme sürecini sağlayacağını öngörmektedir. MÜSİAD, mevcut parasal tedbirlerin reel ekonominin yeniden canlandırılması ve sürdürülebilir bir büyüme sürecine girmesi için yeterli olmayacağı kanaatindedir.

ÖNERİLER bölümünde yer alan çeşitli tedbir ve çözümler fiyat istikrarının ötesinde reel ekonomiye yönelik tedbirlerdir.

2. MÜSİAD'IN ÖNERİLERİ

1. İÇ PİYASANIN CANLANDIRILMASI TEDBİRLERİ

- 1) Öncelikle iç tüketimi arttırmak ve kayıtlı ekonomiyi teşvik etmek amacıyla **KDV oranı en fazla % 10 seviyesine düşürülmelidir.**
- 2) Piyasalarda tedirginliğe ve kilitlenmeye yolaçan **Mali Milad uygulaması bir daha gündeme getirilmemek kaydıyla kaldırılmalıdır.**
- 3) Yeni vergi yasası ile getirilen 3 ayda bir bilanço vermek, iş dünyasına külfet getirmektedir. **Geçici vergi uygulaması ya kaldırılmalı, ya da 6 aylık periyodlara dönüştürülmeli ve oranı % 10-15 seviyesine düşürülmelidir.**
- 4) Suistimalleri engellemek ve likidite sirkülasyonunu uzun vadeye yayarak ticari ödemelere canlılık getirmek amacıyla, uygulanmakta olan **kısa vadeli günlük, haftalık repo uygulamalarına kesin son verilmeli, asgari süre 1 aya çıkarılmalıdır.**
- 5) Şu anki emisyon hacmi yetersiz olup, piyasada hesabı yapılamayan miktarda çek ve senetler emisyon olarak dolaşmaktadır. Hem iç borç spekülatörlerinin kontrol edilmesi (dolayısıyla faizlerin düşürülmesine yönelik bir tedbir olarak), hem de piyasadaki likidite sıkışıklığını gidermek için kontrollü bir miktarda ve belirli bir program çerçevesinde absorbe etmek kaydıyla **emisyon hacmi sınırlı bir şekilde genişletilmelidir.**
- 6) Üretimin canlandırılması hususunda, **"ara mallar ve hammaddelerin" vadeli ithalatındaki % 3'lük KKDF kesintisi kaldırılmalıdır.**
- 7) Banka kredilerinde haksız ödemelere ve şirket iflaslarına yol açan **fahiş temerrüt faizi uygulaması kaldırılmalı, finansal açıdan zora düşen firmalara enflasyona endeksli olarak geri ödeme erteleme imkanı getirilmelidir.**
- 8) Kamu bankalarının dondurdukları **KOBİ'lere yönelik işletme kredilerine yeniden işlerlik kazandırılmalı** ve üretime hız verme gayesiyle yatırım yerine işletme kredisi şeklinde kullanılmalıdır.
- 9) Ticari mevzuatın uygulanmasındaki yozlaşma önlenmeli, **mevcut çek yasası eski itibarına kavuşturulmalıdır.** Piyasalarda çek kullanımı ile ilgili uygulamalar bono kullanımına dönüşmekte olup, çek kullanımı ile ilgili mevzuat güçlendirilmelidir.
- 10) Türk Ticaret Kanunu ve Rekabet Kanunu'nda öngörülen **haksız rekabetin önlenmesiyle ilgili hükümler etkin bir şekilde uygulanabilmelidir.** Bu hususta kamu ve özel ayrımı yapılmadan, herkese ve her kesime eşit muamele yapılmalıdır. KİT'lere tanınan vergi, kredi ve faiz muafiyetleri, veya borçlarının sermayelerine ilave edilmesi sistemine son verilmelidir.
- 11) Yurtdışından döviz girişlerini arttırmak gayesiyle yurtdışındaki işçi tasarruflarını yurt içinde yatırıma dönüştüren **ticari şirketlere karşı yapılan ayrımcı nitelikte ve haksız baskılar engellenmelidir.** Tam tersine kaynak sıkıntısı çekilen bu dönemde bu şirketler ve ülkeye döviz girişi meşru bir denetim içinde teşvik edilmedir.

- 12) Turizm sektöründe turist gelişi, döviz gelirleri ve istihdamdaki ciddi azalmanın olumsuz etkilerini telafi etmek için, seyahat acentaları, turizm tesisleri ve otelciler birliklerinin yetkilileri ile ortak bir zeminde işbirliği yaparak acilen tedbirler alınmalıdır. Bu tedbirler arasında; yurtdışı tanıtım çalışmalarını (özellikle Almanya, Ortadoğu ülkeleri, İngiltere ve Rusya'da), tur operatörleri ve seyahat acentalarına Eximbank kaynaklı pazarlama kredileri verilmesini ve iç turizmin canlandırılmasını sayabiliriz.

2. İHRACATIN TEŞVİK EDİLMESİ TEDBİRLERİ

- 1) İhracatı arttırmak amacıyla **ikinci bir atılım programına** (birincisi 1980-1987 arasında geçerli idi) **ihtiyaç vardır**. Hükümet ihracatı arttırmayı, ithalatı asgari düzeyde tutmayı amaçlayan bir ekonomik modeli benimsemeli ve uygulamalıdır.
- 2) Dış ticaretle ilgili birimler arasındaki dağınıklığı gidermek amacıyla, planlama-teşvik etme-koordinasyon ve kontrol fonksiyonlarını birlikte üstlenecek bir **Dış Ticaret Bakanlığı** kurulmalı, hem yurtiçinde hem de yurtdışında teşkilatlanmalıdır.
- 3) **Eximbank kaynakları ciddi ölçüde artırılmalı** ve adil bir şekilde dağıtılması için **KOBİ'lerin de yararlanmasını sağlayacak** düzenlemeler yapılmalıdır.

Hükümetin açıkladığı pakette bütçeden, KKDF'ndan ve uluslararası kuruluşlardan toplam 1 milyar 300 milyon dolarlık ek kaynak yaratıldığı belirtilmektedir. Bu kaynakların lafta kalmadan temin edilmesi ve KOBİ'lere belirli tahsisatın ayrılması sağlanmalıdır.

- 4) **İhracat pazarlarımızda** (Avrupa Birliği % 53, Almanya % 20) ve **ihraç ürünlerimizde** (tekstil ve hazır giyimde % 35) mutlaka **çeşitlendirmeye gidilmeli**. 1990'lı yıllarda Rusya pazarında büyük bir canlılık mevcut iken, 1998 ve 1999 yıllarında bu pazar büyük ölçüde kaybedilmiş, buna karşın Kuzey Afrika'daki kardeş ülkelere ihracat imkanlarımızda sağlanmıştır.
- 5) **Başta Rusya ve İran olmak üzere döviz sıkıntısı çeken komşu ülkelerle takas ticareti teşvik edilmeli veya offset anlaşması yapılmalı**.

Özellikle gıda, tekstil ve makina sektöründeki KOBİ'leri çok olumsuz derecede etkileyen Rusya'daki krizden dolayı bu ülkeye yönelik ihracatın üçte bir seviyesine düşmesi karşısında, **hükümet başta doğalgaz ve petrol olmak üzere bu ülkeden alımların arttıracacağı ve karşılığında Türkiye'nin Rusya'ya ihracat kaydının yeralacağı anlaşmalar yapmalıdır**. 1980'li yılların sonunda doğalgaz karşılığı ihracat anlaşması ve her iki ülkenin Merkez Bankalarının kliring yapması çok etkili bir başlangıç olmuştu.

Benzer şekilde 1980'li yılların ortalarında karşılıklı dış ticaret hacmimizin 3 milyar doları aştığı komşu ülke İran ile de petrol ve doğalgaz karşılığı takas ticareti anlaşması yapılması yolları aranmalıdır.

- 6) Ayrıca Bulgaristan, Ukrayna, Romanya, Suriye ve Irak gibi komşu ülkelerle **sınır ticareti teşvik edilmelidir.**
- 7) **Yurtdışındaki ticari ataşeliklerimiz mutlaka güçlendirilmeli,** ihracatta yeni pazarlar için araştırmalar ve sanayicilerin bu pazarlara yönlendirilmesi hızlandırılmalıdır.
- 8) **İhracatı arttıracak etkili teşviklere ihtiyaç vardır:** Yurtdışında ihraç şansımızın yüksek olduğu komşu ülkelerdeki büyük fuarlara ve Avrupa, ABD, Afrika ve Ortadoğu ülkelerindeki uluslararası fuarlara Türk firmalarının katılmalarını sağlayacak çok düşük fiyatlı fuar organizasyonları ile sönük geçen Türkiye pavyonları güçlendirilmeli. Yeterli teşvikler (mevcut teşvikler yetersizdir ve bürokratik zorlukları çok) verilmeli, ihracat kapıları zorlanmalıdır. THY bu fuarlara katılan Ticaret Odaları üyesi işadamları için yolcu ve yük taşımacılığı tarifelerinde indirim yapmalıdır.
- 9) **İhracatı arttırmak amacıyla üreticilerin KİT'lerden ihraç kaydıyla mal alımlarında karşılaştıkları aşırı bürokrasi ve kırtasiye azaltılmalı,** özellikle küçük ve orta ölçekli sanayicilere teşvik belgesi ile dünya fiyatlarından mal vermek yerine, fiili ihracatın gerçekleşmesi ile dünya fiyatlarından mal alma sistemi getirilmelidir.
- 10) **İhracatta AB ülkeleri dışındaki bölgelere Türk filoları ile taşımacılıkta navlun indirimi sağlanmalıdır.**
- 11) İhracatta enerji desteği sağlanmalıdır.
- 12) **İhracat artışı; vergi indirimi, finansman ve sigorta prim indirimleri ile teşvik edilmelidir.**
- 13) Uzakdoğu ülkelerinden devalüasyonun getirdiği düşük maliyetli ithalat yanında, **dampingle ithalatın önlenmesi** etkin bir şekilde sağlanmalıdır.
- 14) **İhracat kaydıyla verilen döviz kredilerinde maksimum geri ödeme süresi 1 yıldan 3 yıla çıkarılmalı** ve dünya piyasalarındaki şartlarda (libor + 2 - 3 puan gibi) verilmelidir.
- 15) Belirli miktarda ihracatı aşan ihracatçılara kırmızı diplomatik pasaport verilmelidir.
- 16) Eşdeğer eşya kapsamındaki ihracat genişletilmeli ve süresi uzatılmalıdır.
- 17) İmalatçı ihracatçılardan ihraç kaydıyla iç piyasadan temin edilen mallardan KDV alınmamalıdır.
- 18) İhracat sonrasında belge kapatma işlemi kolaylaştırılarak, bürokratik güçlükler azaltılmalıdır.

3. İSTİKRAR İÇİN YAPISAL TEDBİRLER

A- İç Borç Sorunu mutlaka halledilerek rant ekonomisi yerine üretim ekonomisi teşvik edilmelidir:

Ekonomik ve mali istikrarın bir ön şartı olan kamu bütçe disiplini bugün geline nokta da esas itibarıyla iç borçlanma sorununun çözümüne bağlı bulunmaktadır. İç borç sorunu çözülmedikçe, özelleştirmeden ve vergilendirmeden elde edilecek ilave gelirler bütçedeki büyük açıkların kapatılmasına yetmeyecektir.

Türkiye bir iç ve dış borç terörü ile karşı karşıyadır. Son 15 yılda PKK terörüne 100 milyar dolar harcanmıştır. Son 10 yılda sadece iç borçlara ödenen faiz tutarı ise yaklaşık 120 milyar doları aşmıştır.

Eğer mevcut trend böyle devam edecek olursa, 10 yılda ödenen yaklaşık 120 milyar dolarlık faiz tutarı kadar ilave bir faiz yükü önümüzdeki beş yılda ödenmek zorunda kalınacak, bütçe imkanları böylesine ağır bir yükü karşılayamayacaktır.

Mutlaka iç borç bataklığını kurutacak acil tedbirler alınmalıdır. İçerideki kreditorler için işleyen saadet mekanizması kırılmadıkça ekonominin rahat nefes alabilmesine imkan yoktur.

“Şok tedavi” nin özü gayet basittir. Yapılması gereken iç borçlanma ihtiyacını azaltmak ve borç vadelerini uzatmaktır. Bunun için;

- 1) İç borç sorununun çözümünde kısa vadede yapılabilecek olan, borçlanmada vadeyi uzatan ve maliyeti düşüren borçlanma tekniklerinin geliştirilmesidir. Bu bağlamda; **sabit faizli borçlanma yerine tümüyle enflasyona endeksli borçlanmaya geçilmelidir.** Böy-

TABLO 33: BORÇ FAİZİ ÖDEME TABLOSU

Yıl	Ödenen Faiz (Milyar TL.)	Merkez Bankası Ort. Dolar Kuru	İç Borç Faizi Ödemeleri (Milyon Dolar)
1989	6.181	2.062,20	2.997,2
1990	12.486	2.619,25	4.767,0
1991	18.608	4.000,95	4.650,9
1992	27.029	6.815,35	3.965,9
1993	69.170	11.506,95	6.011,1
1994	177.784	26.438,00	6.724,5
1995	576.115	48.959,50	11.767,3
1996	1.497.401	83.503,00	17.932,3
1997	2.291.000	156.677,50	14.622,4
1998	5.630.000	260.225,50	21.635,1
1999	10.000.000*	430.000,00	23.256,0
TOPLAM			118.329,7

* En iyimser tahminle.

lece; enflasyon beklentileri ile ilgili belirsizliklerin ve spekülâtif beklentilerin ekonomiye ağır bir reel faiz yükü yüklemesinin önüne geçilebilecek, ve enflasyon primi'ni azaltacağı için mevcut borçlanma vadelerinin uzatılmasına da katkı sağlanacaktır.

- 2) **Özelleştirme gelirlerinin bir kısmı iç borç stokunu azaltmak amacıyla kullanılmalı**, bir kısmı da mutlaka yatırımlara tahsis edilmelidir. Ayrıca kamu arazi satışları hızlandırılarak ve Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı Fonları oluşturularak, buradan elde edilecek gelirler de büyük ölçüde iç borçların azaltılmasında kullanılmalıdır.
- 3) Yüksek enflasyona yolaçılmasını kontrol altında tutacak şekilde, **dozu iyi ayarlanmış kısmi monetizasyona gidilmelidir**. Böylece iç borç stokunu ve yüksek faiz yükünü azaltma yanında, iç borç stokunu uzun vadeye yaymanın piyasalarda yolaçabileceği kısa vadeli likidite sıkışıklığını giderme imkanı doğacaktır.
- 4) Kamunun bütçe açığının en önemli sebebi olan iç borç faiz ödemelerinin (vergi gelirlerinin % 89'unun) azaltılması için **büyük sermayeden faiz fedakarlığı istenmelidir**. Gerek üretim yerine rant faaliyetini tercih eden büyük işletmeler (İSO'nun 500 büyük firma araştırmasına göre gelirlerinin 1997 yılında % 52,7'sini, 1998 yılında ise % 87,7'sini faiz ve repo gelirlerinden sağlıyorlar), gerekse bankacılık kesimi ellerindeki bono ve tahvillerin faizinden bir yıllık süre ile fedakarlık etmelidir. Veya onlardan sözkonusu iç borcun, faiz alınmadan ana parasının bir yıllık süre ile ABD doları kuruna sabitlenmesi talep edilmelidir.
- 5) Kamuda optimum nakit yönetimi için kaynakların tek bir havuzda toplanarak yönetilmesi uygulaması (havuz sistemi) yeniden başlatılmalıdır.
- 6) Günümüzde haksız bir gelir ve servet transfer mekanizması haline dönüşen **iç borçlanmayı sınırlamak gayesiyle Anayasal ve mevzuatla ilgili düzenlemeler yapılmalıdır**.

B- Vergi Reform Paketinde Acilen Değişiklikler Yapılmalıdır:

- 1) Enflasyon muhasebesi sistemine mutlaka geçilmelidir.
- 2) Ülkemiz şartlarında standart KDV oranı yüksek olup, iç tüketimi arttırmak ve kayıtlı ekonomiyi teşvik etmek amacıyla en fazla % 10 seviyesine düşürülmelidir.
- 3) Halkta ve malî piyasalarda tedirginlik yaratıp ekonominin kilitlenmesine yolaçan Mali Milad uygulaması bir daha gündeme getirilmemek kaydıyla tamamen kaldırılmalıdır.

Enflasyon muhasebesini de içeren kapsamlı ve adil bir vergi reformu yapılmadan malî miladın bir müddet sonra uygulamaya konması, işlemlerin kayıt altına alınması amacını gerçekleştirmeyeceği gibi, piyasalarda tedirginlik yaratmaya devam edecek ve ekonominin önünü tıkayacaktır.

- 4) Geçici vergi uygulaması kaldırılmalı, kaldırılamıyorsa 6 aylık periyotlarda % 10-15 düzeyine indirilmiş oranlarda alınmalıdır.
- 5) Harcama ve servet artışları yalnızca 3 yıl için değil, süresiz olarak **gelir tanımından çıkartılmalıdır.**
- 6) Başta kurumlar vergisi olmak üzere vergi oranları düşürülmelidir. Kurumlar vergisi, gelir vergisi gibi müterakki hale getirilmeli, bu çerçevede gelir ve kurumlar vergisi oranları eşitlenerek, en düşük oran % 10, ve en yüksek oran % 30 olarak belirlenmelidir. Ayrıca kâr payı dağıtımında stopaj kaldırılmalıdır.
- 7) Kurumlar Vergisi Kanunu'nun geçici 23. maddesi ile tanınan gayrimenkuller ve menkul kıymetlerin satışından elde edilen kârın sermayeye ilavesi halinde uygulanan vergi istisnaları devamlı hale getirilmelidir.
- 8) Büyük miktarlarda gelir (özellikle iç borçlanmadan elde edilen gelirler) elde edip, hiç vergi ödemeyen kişiler mükellef yapılmalı ve kazancından vergi alınmalıdır.
- 9) Ücretler üzerindeki vergi dışı mali yükler (SSK ve benzeri yükler) de azaltılmalıdır.
- 10) Hapis cezası, işletme yöneticilerinin kasıtlı hareket ettiklerinin belirlenmesi halinde uygulanmalıdır. Vergi ceza sistemi iyi niyetli mükellefi koruyacak tarzda yeniden düzenlenmelidir.
- 11) Kamu kağıtlarına ödenen faizler için stopaj uygulaması tekrar başlatılmalıdır.
- 12) Küçük çiftçiler için getirilen 'teşviklerden mahrumiyet cezası' yürürlükten kaldırılmalıdır.
- 13) Medeni Kanun hükümlerine göre kurulan tüm vakıflara yapılan bağış ve yardımların vergi matrahından indirilmesi kabul edilmelidir.
- 14) Halka açık şirketlere sağlanan ve son vergi kanunu değişikliği ile kaldırılan % 8'e varan vergi avantajı yeniden sağlanmalıdır.

C- Özelleştirme, Şeffaf ve Objektif Kriterler Uygulanarak 2000 Yılı Sonuna Kadar Tamamlanmalı, Kartelleşme Önlenmelidir:

- 1- 1998 yılında kaydedilen özelleştirme uygulamalarında (GSM lisans satışları, TEDAŞ dağıtım müesseseleri, Etibank ve POAŞ, v.s.) kamunun daha fazla gelir elde etmesi önlenmiş, şaibeli kararlar ile kamuoyu vicdanı yaralanmış, kartel oluşumlarına yolaçılmış ve haksız rekabet unsuru oluşturulmuştur. Bugün büyük holdingler, sanayi veya müteahhlik+bankacılık+TV yayıncılığı işlerini birlikte yaparak, ihalelerde ve özelleştirme satışlarında etkin bir güce ulaşmışlardır.
- 2- **Özelleştirme için yıpranmış mevcut yapı yerine yeni bir kurum oluşturularak yetkilendirilmeli** (Batı ve Doğu Almanya'nın birleşmesinden sonra kurulan **Treu-hand** örneğinde olduğu gibi), bu kurumda ekonomiyle ilgili sivil toplum kuruluşlarından da temsilciler yer almalıdır.
- 3- **Özelleştirme hızlandırılarak, 2000 yılı sonuna kadar bitirilmelidir.** Ancak özelleştirme yapılırken şeffaflık, objektif ve manipüle edilmemiş kriterler ile sermayenin tabana yayılması prensipleri gözönünde tutulmalıdır.
- 4- **Kamu bankaları süratle özelleştirilmelidir.**
- 5- **Başta Rekabet Kanunu ve RTÜK Kanunu** gibi mevzuat hükümleri mutlaka ve ayırım yapmadan **uygulanmalıdır.**
- 6- Özelleştirme yaparken **teklif veren firmaların ortaklık yapısına dikkat edilmeli**, özellikle kamu bankalarının ortak olduğu konsorsiyumlara müsaade edilmemelidir.
- 7- Özelleştirilen müesseselerdeki **işçilerin ortaklık teklifleri, sermayenin tabana yayılması açısından** titizlikle ve tercihen **değerlendirilmelidir.**
- 8- Özelleştirilemeyen kuruluşlar özerkleştirilmelidir.
- 9- Özelleştirilmede sermayenin tabana yayılmasını sağlamak gayesiyle blok satıştan ziyade borsaya arz yolu tercih edilmelidir.
- 10- Tekel konumdaki kamu işletmelerinin özelleştirilmesi ile ilgili sektörlerde tekeldi yapının devam etmemesi sağlanmalıdır. Özellikle yabancı sermayenin de özelleştirme ihalelerine katılmak istediği göz önünde tutulursa, yerli sermayenin aleyhine oluşabilecek özelleştirme uygulamalarından kaçınmak gerekmektedir. Bu amaçla Rekabet Kurulu yeniden düzenlenmeli ve özelleştirme uygulamalarında daha etkin bir rol alması sağlanmalıdır.

D- Sosyal Güvenlik Reformu Yapılmalı ve Sosyal Politikalara Ağırlık Verilmelidir:

1998 ve 1999 yılları hariç tutulursa önceki yıllarda kaydedilen yüksek oranlı büyümeye rağmen, gelir ve servet dağılımının giderek bozulması, işsizlik oranının yükselmesi, bölgelerarası dengesizliğin giderek daha da artması Türkiye’de uygulanan ekonomik politikaların sosyal boyutunun ihmal edildiğini göstermektedir.

Diğer taraftan, kamu bütçesinin hızla artan açığının ve sonuçta iç borçlanma ihtiyacının en önemli sebeplerinden birincisi faiz giderleri iken, ikincisi de sosyal güvenlik kuruluşlarının açıklarının finansmanı gereğidir. Türk sosyal güvenlik sisteminin bugünkü durumu popülist politikaların sonucunda ortaya çıkmıştır. Gündemdeki emeklilik yaşı sınırlaması ile ilgili düzenleme 15 yıl öncesinde gerçekleştirilmekle beraber, 1992 yılı başında popülist politikalar neticesinde kaldırılmış ve Türkiye zaman ve kaynak kaybetmiştir. Bu yanlışlar yapılmıyorsa bu tedbirlerin sosyal güvenlik sistemi üzerindeki olumlu sonuçları orta ve uzun dönemde gerçekleşmiş olacaktı.

Sosyal güvenlik reformu kapsamlı bir şekilde gerçekleştirilmeli, sorun sadece emeklilik yaşı ile sınırlı kalmamalıdır. Sosyal güvenlik kuruluşlarının hizmetleri de iyileştirilmeli ve etkin hale getirilmelidir.

Sosyal güvenlik reformu kapsamında;

- 1) Sosyal güvenlik kuruluşlarının prim alacakları etkin bir şekilde tahsil edilmeli ve iştirakleri daha iyi değerlendirerek gelir arttırıcı çalışmalar yapılmalıdır.
- 2) Sigorta kapsamı genişletilerek yaygınlaştırılmalıdır. Sayısı 4,5 milyona ulaşan sigortasız işçilerin kayıt altına alınması ve primlerinin tahsili mutlaka sağlanmalıdır (Bu durumda SSK’nın prim gelirleri ayda 130,5 trilyon TL., yılda ise 1.566 trilyon TL. artabilecektir).
- 3) Sosyal güvenlik kuruluşları arasındaki farklı nimet-külfet dengesi homojen ve adil bir hale getirilmelidir.
- 4) SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı, tek ve etkin işleyen bir yapı içinde birleştirilmelidir.
- 5) Sağlık ve emeklilik sigortasında özel sigortaya geçiş teşvik edilmelidir.

E- Finans Sektöründe Acilen Reform Gerçekleştirilmelidir:

Ekonominin işleyişini ve sağlıklı gelişmesini sağlayan temel kurumlardan olan finansal kuruluşların temel fonksiyonlarını ifa edebilmesi için belirli yapısal tedbirlerin alınması zaruridir.

a) Bankacılık Sektörü:

- 1) Bugün giderek daha sorunlu bir sektör haline gelen bankacılık sisteminde acilen reform yapılması gerekmektedir. Hükümetin sunduğu şekilde Meclis’de kanunlaşma sürecine giren yeni bankacılık kanununda sektördeki sorunların çözümüne yönelik radikal değişiklik ihtiva eden hükümler bulunmamaktadır. Bu kanun içindeki hükümler arasında yer alan, **bankaların malî durumu ile ilgili haberlere yayın yasağı ve ağır müeyyideler getirilmesi hükmü mutlaka kaldırılmalıdır**. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu üyeleri hükümet tarafından atanmak yerine, RTÜK ve Rekabet Kurulu gibi Meclis’in yapısını yansıtacak şekilde Meclis tarafından seçilmelidir.
- 2) **Bankaların**, mevduat adı altında halktan topladıkları sermaye kaynaklarını devlete satan kuruluşlar olmaktan çıkarılıp, sınaî ve ticarî faaliyetlere kaynak aktaran kuruluşlar olması mutlaka sağlanmalıdır. Bu çerçevede, bankalara, **topladıkları kaynakların belirli bir kısmını risk sermayesi, belirli bir kısmını da orta ve uzun vadeli yatırım kredisi olarak kullandırma zorunluluğu** getirecek yasal düzenlemeler yapılmalıdır.
- 3) Bankalar ile işletmeler arasındaki kredi işlemlerinde mutlaka yeni düzenlemeler getirilerek, **kreditinin vadesinden önce geri istenmesi ve fahiş gecikme faizi uygulaması kaldırılmalıdır**.
- 4) **Mevduata % 100 devlet güvencesi veren uygulama kademeli bir şekilde kaldırılmalıdır**.
- 5) **Kötü niyetli ve bankaların içini boşaltmaya yönelik kredi kullandırmalarında sorumlular hakkında soruşturma** açılıp, hukuk-dışı uygulamalar cezalandırılmalıdır. Hukuki boşluklar giderilmeli ve böylece herkesin yaptığının yanına kâr kaldığı sisteme son verilmelidir.
- 6) **Piyasa şartları içinde banka iflaslarına imkan tanınmalı ve zor duruma düşen bankaların Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) tarafından devralınması uygulamasından vazgeçilerek bu Fon’un kaynaklarının israf edilmesinin önüne geçilmelidir**.
- 7) **Kamu bankaları süratle özelleştirilmeli**, bu yapılırken RTÜK Kanunu ve Rekabet Kanunu kuralları etkin ve şeffaf bir biçimde uygulanmalıdır.
- 8) Bankaları sadece bankacılık yapacak güvenilir müteşebbisler kurmalı ve işletmelidir. Mevcut özel bankalardan bu yapıya uymayanların konumlarının belirli bir dönemde bu statüye getirilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca Anglo-Sakson sistemde olduğu gibi, **banka/ticari/sınai/medya sermaye bütünleşmesini engelleyici yasal düzenlemeler getirilmeli** ve etkin bir şekilde uygulanmalıdır.
- 9) Hazine Müsteşarlığı Bankalar Yeminli Murakıplar Kurulu, kamu ve özel bankaları daha etkin bir şekilde denetlemelidir. Bu denetleme kuruluşları üzerindeki siyasi baskılara son verilmelidir.

b) Özel Finans Kurumları (ÖFK):

- 1- Faizsiz çalışan Özel Finans kuruluşlarının bankalar karşısındaki dezavantajlı konumları iyileştirilmelidir. Bütçe Kanunu'nda yapılan bir değişiklik ile kamu ihalelerinde ÖFK'ların teminat mektuplarının kabul edilmesi olumlu bir gelişme olmakla birlikte, bunun kalıcı olabilmesi açısından Devlet İhale Kanunu'nda gerekli değişiklik yapılmalıdır.
- 2- ÖFK sisteminin çalışma prensipleri gereği, bu kurumların toplamış oldukları Katılma Hesapları için mevcut blokaj uygulamasının kaldırılması daha uygun olacaktır. Böylece bu kurumların sınai, ticari ve yatırım faaliyetlerine daha fazla kaynak ayırmalarına imkan sağlanmış olacaktır.
- 3- ÖFK'lara da (bankalara benzer şekilde) Borsa'da aracı kurum yetkisi verilmelidir.
- 4- Vakıfların mevduatlarını kamu bankaları yanında, ÖFK'larda da tutabilmelerine imkan tanıyan düzenlemeler yapılmalıdır.
- 5- Bankalar için uygulanan Sermaye Yeterlilik Rasyosu Özel Finans Kurumları için farklı bir formülle uygulanmalıdır. Örneğin; risk ağırlıklı aktiflerin hesaplanmasında, kâr ve zarara katılma hesaplarıyla toplanan fonlar ile finanse edilen işlemlerde risk ağırlığı yüzde 100 yerine, yüzde 20 şeklinde uygulanabilir.

F- Yatırım-Üretim-İhracat Seferberliği Acilen Başlatılmalı

Son yıllarda rant ekonomisinin hakim olduğu ekonomik yapıda, İSO'nun 1998 yılında 500 büyük işletme analizine göre faaliyet-dışı gelirlerin toplam gelirlerin % 87,7'sini oluşturduğu bir ortamda, unutulmuş yatırım-üretim-ihracat seferberliğinin başlatılması Türkiye'nin temel yapısal ekonomik sorunlarının çözümü için elzemdir. Yatırımları, üretimi ve ihracatı arttırmak için ciddi teşvik tedbirlerinden oluşan bir paket hazırlanmalı, kamu, orta ve uzun vadeli yatırım kredileri için kaynak tahsis edilmelidir.

Diğer taraftan, tarım kesiminde hesapsız ölçüde ve konjonktüre dayalı sübvansiyonlar vermeden çok, randıman ve verimliliği artırıcı politikalar, araştırma + geliştirme çalışmaları ve tarıma dayalı sanayiye geliştirecek politikalar belirlenip icra edilmelidir.

a) Yatırım Teşvik Tedbirleri:

- 1- Hazine Müsteşarlığı bünyesinde çalışan Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü siyasi bir kurum olmaktan çıkarılarak, verimli, üretken ve yapıcı bir kurum haline getirilmelidir.
- 2- Yatırım projelerinde konunun uzmanı olan tecrübeli personel istihdam edilmesi ve üst düzey yetkilileri vasıtasıyla sürekli denetlenmelidir.
- 3- Yatırımcılara sermayenin rengi şeklinde ayrımcı muamele yapılmamalıdır. Aksi takdirde yabancı sermayeyi ürküteceği gibi, yerli sermayenin kaçışını hızlandıracaktır.
- 4- Bütün yörelerde % 100 olarak uygulanan yatırım indirimi teşviğinin uygulanılmasına devam edilmelidir.
- 5- Yatırım indirimi uygulaması belirli holdinglere avantaj sağlayan bir sistem olmaktan çıkartılmalı ve bu amaçla 250 milyon ABD Dolarını aşan yatırımlar için tatbik edilen % 200 oranındaki indirim imkanı yürürlükten kaldırılmalıdır.
- 6- Teşvik belgesiz yatırım ile teşvik belgeli yatırım indirimi arasındaki farklar giderilmelidir.
- 7- Ara mallar ve hammadde ithalatında vadeli akreditif işlemlerinden alınan % 3 KKDF kesintisi kaldırılmalıdır.
- 8- Teşvikli yatırımlarda geçtiğimiz dönemlerde uygulanan ve yerli makina alımlarında yararlanılan KDV+10 puanlık teşvik primi uygulamasına yöre ve sektör ayırımı yapılmaksızın devam edilmelidir.
- 9- Eğitim, sağlık, turizm oto-produktör ve Ar-Ge yatırımlarına fondan kredi tahsisi sağlanmalıdır.
- 10- İhracat yapan firmalara uygulanan vergi resim ve harç istisnasının kapsamı genişletilmeli ve akreditifli muamelelerde de aynı istisna uygulanmalıdır.
- 11- Besicilik ve hayvancılık yatırımları şartsız olarak teşvik edilmelidir.

- 12- Düzenli bir yapılaşma sağlanması açısından organize sanayi bölgelerinde yapılacak yatırımlara fondan kredi tahsis edilmelidir.
- 13- Komple kullanılmış tesis ithaline yönelik yatırımların teşvik edilmesinde ekspertize gidilmemesinden dolayı oluşan zorluklar kaldırılmalıdır.
- 14- Yatırım teşvik belgesi kapsamında teşvik edilen yatırımların takip ve kontrolü yapılmalıdır. Bununla beraber, teşvik belgelerinin kapatılmasında, uygulamada çoğu zaman istismar edilen ekspertiz işlemi kaldırılmalıdır.
- 15- Yatırım kapatma ekspertizleri en geç bir ay içerisinde sonuçlandırılmalıdır.
- 16- Tebliğde yer alan enerji desteği, yatırım teşvik belgesine yazılarak işlerlik kazandırılmalıdır.
- 17- Bürokrasi azaltılarak, yatırımcıya güven duyulmalı ve verilmelidir.

G- Cari İşlemler Dengesini Sağlayacak Döviz Kuru Politikası Uygulanmalıdır:

- 1) Döviz kuru politikaları, özellikle yurtiçi-yurtdışı enflasyon farklarının büyük olduğu mevcut ortamda dış ekonomik dengenin sağlanmasında temel bir politika aracı olarak kullanılmalıdır. İhracatta hemen hiç bir teşviğin kalmadığı (son ihracatı teşvik tedbirleri de yeterli olmaktan çok uzaktır) düşünülürse, döviz kuru politikasının ihracatı teşvik aracı olarak önemi daha da artmaktadır. Yurtiçi ve yurtdışı fiyat ve satınalma gücü farklarını yansıtacak şekilde gerçek bir kur politikası uygulanmalıdır.
- 2) Türkiye ile dış pazarlarda rekabet eden ülkelerin döviz kuru ve dış ticaret politikaları yakından takip edilmeli, bu ülkelerde fiyat avantajı elde etmeye yönelik devalüasyonlara karşı dengeleyici tedbirler düşünülmelidir.
- 3) Döviz kuru politikası, bir "sıcak para" politikası aracı değil, cari işlemlerde dengeyi sağlamaya yönelik bir araç olarak kullanılmalıdır. Döviz kurunun değeri ülkenin gerçek döviz arzı ve döviz talebine göre tesbit edilmelidir. Dünya ortalamalarının çok üzerinde ödenen reel faizler Türkiye'de döviz kurunun dış ödemeler dengesindeki temel eğilimleri yansıtacak düzeyde oluşmasını engellemektedir.
- 4) Dünya piyasalarındaki Dolar-Euro-Yen arasında çapraz kurlardaki dalgalanmalar, ülke ihracatımızı genelde olumsuz yönde etkilemektedir. Bu kur değişimleri sistemli olarak takip edilmeli, olumsuz gelişmeler çerçevesinde ihracatçılara özel kur teşvik sistemi oluşturulmalıdır.

H- Güneydoğu Sorununa Sosyo-Ekonomik Çözümler Bulunmalıdır:

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun yeni dönemde yeni bir ekonomik ve sosyal yapılanmaya ihtiyacı olup, bunun için alınması gereken tedbirler şunlardır:

- 1- Her şeyden önce gerek bölge insanına, gerekse dışarıdan gelecek yatırımcılara güven telkin edecek huzur ortamı sağlanmalıdır. Vatandaşa şüpheli gözüyle değil, kardeşlik duygusu içinde şefkatle yaklaşılmalıdır.
 - 2- Resmi makamlar tarafından bölgeye bir sürgün yeri gözüyle bakılmamalıdır. Kamudaki en iyi personelin en azından belirli bir süre için bu bölgeye gitmeleri teşvik edilmelidir.
 - 3- Bölgede ciddi bir şekilde iktisadi, sosyal ve psikolojik rehabilitasyon tedbirleri uygulanmalıdır.
 - 4- Terör ortamında ortaya çıkan mafya ve uyuşturucu sorununun çözülmesi gereklidir.
 - 5- Bölgede terör sorununu besleyen temel faktör, ekonomik az gelişmişlik ve işsizliktir. Terörden kaynaklanan büyük şehirlere göç olgusu, beraberinde gelişen bozuk kentleşme ve altyapı yetersizlikleri ve artan işsizlik terör odaklarınca istismar edilmektedir. İşsizliği azaltmak için ekonomik gelişmenin sağlanması şarttır.
 - 6- Bölge ekonomisini tarıma dayalı olmaktan kurtarmak gerekir. Tarımın krize girdiği yıllarda bölge ekonomisi tamamen felç olmaktadır. Bu sebeple bölgede sanayileşmeyi teşvik etmek, özellikle emek-yoğun hafif sanayi sektörlerini, makine imalat sektörünü teşvik etmek gerekir.
 - 7- Bölge ekonomisinin canlanmasında batıdan gelecek yatırımlar kadar, bölge insanının girişimciliği ile yapılacak yatırımların önemi daha da büyüktür. Kalıcı ve etkili çözüm; bölge insanına balık vermek değil, balığı tutacak oltaı vermekten geçmektedir.
- Bundan 10-15 yıl önce Orta Anadolu Bölgemiz de ekonomik az gelişmişlik ve işsizlikten dolayı bugünkü Doğu ve Güneydoğu Bölgemizden farklı değildi. Ancak bölge insanının girişimcilik vasıflarının ortaya çıkması, bölge kaynaklarının bölge için yatırımlara harcanması ve çok ortaklı şirketler modeli ile Konya, Yozgat, Gaziantep, Çorum, Denizli, Kahramanmaraş ve Kayseri gibi başarılı sanayileşme ve kalkınma modelleri ortaya çıkmıştır.
- 8- Bölgenin zaten yetersiz olan sermayesinin batıya kaçışını durduracak şekilde ekonomik cazibe merkezleri oluşturmak gerekir. Bölgenin doğal coğrafik şartları itibarıyla her yerinin gelişmesini sağlamak mümkün değildir. Ama belirli cazibe merkezleri oluşmasını ve onların hinterlandında bu cazibe merkezleri ile ekonomik ilişkili alanlar oluşmasını sağlamak lazımdır.
 - 9- Sınır ticaretinin kapsamının daralmasına sebep olan hatalı düzenlemeler kaldırılmalıdır. Çünkü sınır ticareti bölge ekonomisinin canlanmasına önemli katkılarda bulunmaktadır.
 - 10- İşletmelere elektrik kullanımında girdi fiyat indirimi sağlanmalıdır.

- 11- Resmi ve özel bankaların **KOBİ**'lere düşük maliyetli kredi limitleri, önemli miktarda, ama heba edilmemesi için selektif olarak arttırılmalıdır. Kredi borçları nedeniyle zor duruma düşen sanayicilerin borçları ertelenmeli, temerrüt faizi borçları ise tamamen silinmelidir.
- 12- Hazine arazileri sanayi yatırımları için bedelsiz tahsis edilmelidir.
- 13- Ulaştırma imkanları özellikle bölge-içi karayolu ve uzak mesafeler için havayolu yolcu ve yük taşımacılığı geliştirilmelidir.
- 14- Bölgede dağ turizmi için çok güzel alanlar mevcuttur. Dağ turizmini geliştirmeye yönelik teşvikler hayata geçirilmelidir.
- 15- Bölgedeki eğitim ve sağlık hizmetleri süratle iyileştirilmeli, mevcut tesisler modernize edilmelidir.
- 16- Komşu ülkelerle barter ticareti kapsamında özel anlaşmalar yapılarak, sınır bölgelerinde yeralan vilayetlerdeki yatırımlar cazip hale getirilmelidir.

4. DEMOKRATİK VE SOSYAL REFORMLAR

- 1) Teşebbüsler arasında sermaye rengi farklılığı bazında bölücülük yaparak, **bazı ticarî kuruluşlara teşvik vermeme, olağan mali denetimler dışında sıkıştırma, kamunun alt-yapı ve özelleştirme ihalelerinde ambargo gibi uygulamalardan kaçınılmalıdır.** Rekabet Kurulu bu konuda etkin bir takip ve uygulama gerçekleştirmelidir.

Anayasa'nın eşitlik ve girişim hürriyeti ile ilgili hükümlerine, Türk Ticaret Kanunu ve Rekabet Kanunu'na aykırı bu tür uygulamalar, millî sermayenin olduğu kadar, yabancı sermayenin de ülkemizde yatırımlar yapmasını engelleyebilecek tedirginlikler yaratmaktadır.

- 2) Başta **TCK 312. Maddesi, TCK 159. Maddesi ve Terörle Mücadele Kanunu'nun 8. Maddeleri** olmak üzere Anayasa ve kanunlarımızda **düşünce, ifade etme, inanç ve teşebbüs hürriyetinin önündeki engelleri kaldıracak geniş kapsamlı bir hukuk reformu yapılmalıdır.**
- 3) DGM'ler kaldırılmalıdır.
- 4) Tam yargı bağımsızlığı sağlanmalıdır.
- 5) Yavaş işleyen adalet mekanizmasını daha etkin kılmak için İhtisas Mahkemeleri kurulmalıdır.
- 6) Meslek eğitime yönelik düzenlemeler güçlendirilmelidir. 8 yıllık zorunlu eğitim süresi 11 yıla çıkarılmalı, ancak ilk 5 yıldan sonra öğrencilerin kabiliyet ve eğilimine göre seçmeli olmalıdır. Meslek liseleri ile normal liseler arasında üniversiteye giriş sınavlarında meslek liseleri aleyhindeki haksız ayrımcı uygulamalara derhal son verilmelidir.
- 7) Mahalli idareler reformu yapılarak, mahalli idarelerin yetkileri ve gelirleri arttırılmalıdır.

BÖLÜM VII

MÜSİAD'IN EKONOMİDE 2000 YILI TAHMİNLERİ

Hükümet IMF ile varılan mutabakat çerçevesinde, 2000-2002 yıllarını kapsayan bir istikrar programı uygulamaya koymuştur. Programın temelini 18'er aylık iki alt dönem şeklinde uygulanacak döviz kuru politikası (önceden ilan edilen ve enflasyon hedefine endeksli) ve onun türevi para politikası oluşturmaktadır.

- (a) İlan edilen döviz kuru hedeflerine uyulması,
- (b) Uygulanacak döviz kuru ve para politikası sonucu, TL'nin büyük boyutta "aşırı değerlenmemesi",
- (c) Aşırı döviz girişi yoluyla parasal genişlemenin kontrol dışına çıkmaması,
- (d) Konsolide bütçe hedeflerinde büyük bir sapma olmaması,

varsayımları altında, MÜSİAD çeşitli makro büyüklüklerle ilgili aşağıdaki tahminlerde bulunmaktadır:

TABLO 34: MÜSİAD'IN EKONOMİDE 2000 YILI TAHMİNLERİ

EKONOMİK BÜYÜME ORANI (GSMH ARTIŞI).....	% 4
İÇ BORÇ STOKU	35 Katrilyon TL.
ENFLASYON ORANI	
Toptan Eşya Fiyatları Endeksi (% Artış).....	% 35-40
Tüketici Fiyatları Endeksi (% Artış)	% 40-45
BÜTÇE AÇIĞI	16 Katrilyon TL.
DÖVİZ KURLARI (*)	
1 ABD Doları	634.000 - 642.000 TL.
1 Alman Markı	343.000 - 338.000 TL.
İHRACAT (Bavul Ticadeti Hariç).....	27 Milyar Dolar
İTHALAT	47 Milyar Dolar
DIŞ TİCARET AÇIĞI.....	20 Milyar Dolar
(*) Merkez Bankası'nın 1 \$ + 0,77 EURO Döviz Kuru sepeti için 2000 yılı boyunca % 20'lik artış hedefini tutturacağı varsayımıyla yapılan döviz kurları tahmini.	
1 Dolar = 1,85 Alman Markı paritesi söz konusu olursa, 1 Dolar = 634.000 TL.	
1 Alman Markı 343.000 TL	
1 Dolar = 1,90 Alman Markı paritesi söz konusu olursa, 1 Dolar = 642.000 TL.	
1 Alman Markı = 338.000 TL.	

ISBN 975-97062-0-2